

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA**

AURELIJA SAVIČIŪTĖ

**GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ MOKESČIŲ ĮTAKA
VALSTYBĖS PAJAMOMS IR
RUSIJOS ATVEJO ANALIZĖ**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
doc. dr. Jusif Seiranov**

VILNIUS, 2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ MOKESČIŲ ĮTAKA
VALSTYBĖS PAJAMOMS IR
RUSIJOS ATVEJO ANALIZĖ

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N30005

Recenzentas

Vadovas

doc. dr. Jusif Seiranov

2015 04

Atliko

Fvmis3-02 gr. stud.

Aurelija Savičiūtė

2015 04

VILNIUS, 2015

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ MOKESČIŲ RŪŠYS, JŲ REGULIAVIMAS PASAULYJE IR REZERVINIŲ FONDŲ FORMAVIMAS.....	9
1.1. Perdirbimo ir surinkimo sferoje taikomų mokesčių kategorijos, ir jų taikymo tvarka	9
1.1.1. Bendro vartojimo mokesčiai: pardavimo mokesčiai ir pridėtinės vertės mokestis	10
1.1.2. Specialūs mokesčiai už naftos produktus ir gamtines dujas. Akcizo pritaikymas naftos produktams	11
1.1.3. Rinkliavos už CO ₂ išmetimą	12
1.2. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas pasaulyje ir rezervinių fondų analizė.....	13
1.2.1. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas JAV.....	18
1.2.2. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Kanadoje	19
1.2.3. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Norvegijoje	20
1.2.4. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Lietuvoje	22
1.2.5. Naftos pajamų pagrindu formuojami fondai įvairiose valstybėse.....	24
2. TYRIMO METODOLOGIJA	28
3. RUSIJOS FEDERACIJOS ATVEJO ANALIZĖ.....	32
3.1. Gamtinių išteklių mokesčių įtaka Rusijos biudžetui.....	32
3.2. Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų analizė.....	37
3.3. Naftos mokesčių poveikio biudžetui analizė.....	39
IŠVADOS	55
LITERATŪRA.....	57
ANOTACIJA	61
ANOTATION	62
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64
PRIEDAI	65

LENTELĖS

1 lentelė. Rusijos Federacijos BVP augimas 2005–2015 m. m.....	39
2 lentelė. Rusijos Federacijos 2010–2014 m. m. federalinio biudžeto pajamų struktūra.....	42
3 lentelė. Rusijos Federacijos 2013–2014 m. m. investicijų, importo ir eksporto rodikliai ir prognozė ..	43
4 lentelė. Pasaulinė naftos gavyba (mln. tonų į metus).....	43
5 lentelė. Pasaulinis naftos vartojimas (mln. tonų į metus).....	44
6 lentelė. 2008–2015 m. m. RF naftos ir gamtinių dujų eksporto kiekiai.....	45
7 lentelė. Naftos (Brent) kainos (JAV dolerių už barelį) vidurkio dinamika 2005–2015 m. m.....	45
8 lentelė. 2015–2017 m. m. naftos kainos prognozė.....	47
9 lentelė. Rublio ir JAV dolerio kursai esant skirtingoms naftos kainoms.....	48
10 lentelė. Kainos koeficiento dinamika 2010–2015 m.m.....	50
11 lentelė. Surinktų NIIM pajamų skirtumas su pritaikytomis lengvatomis ir be pritikytų legvatų.....	51
12 lentelė. 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų surenkamų pajamų scenarijai.....	52
13 lentelė. Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų pajamų 2008–2015 m. m. dinamika.....	54

PAVEIKSLAI

1 pav. Kainų skirtumai G7 šalyse už 2013 m. parduotą vieną litrą žaliavinės naftos	16
2 pav. Tyrimo eiga	28
3 pav. 2005–2015 m. m. Rusijos Federacijos BVP	40
4 pav. Rusijos Federacijos federalinio biudžeto pajamų ir išlaidų dinamika 2004–2015 m.m.	41
5 pav. Pasaulinė naftos kainų dinamika (JAV dolerių už barelj)	46
6 pav. Naftos kainos ir rublio kurso dinamika.....	49

TERMINŲ ŽODYNAS

Šios magistro baigiamajame darbe pateikiamos tokios sąvokos/santrumpos:

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

EIA (angl. Energy Information Administration) – energetikos informacijos administracija – pagrindinė JAV federalinė agentūra atsakinga už energetikos statistikos rinkimą, analizavimą ir visuomenės supratimo formavimą apie energetiką.

IMF (angl. International monetary fund) – Tarptautinis valiutos fondas.

G7 – didysis septynetas – septynių industrializuotų valstybių: Italijos, JAV, Japonijos, Jungtinės karalystės, Prancūzijos, Vokietijos ir Kanados finansų ministrų susitikimas.

NIIM – naudingųjų iškasenų išgavimo mokestis – tiesioginis Rusijos Federacijos federalinis mokestis renkamas iš naudingųjų iškasenų vartotojų.

Renta – Rojalti (angl. royalty) – pajamos, gautos už suteiktą teisę pasinaudoti patentu, autorinėmis teisėmis, nuosavybe ir kt.

OECD (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development) – Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija.

OPEC (angl. Organization of the Petroleum Exporting Countries) – tarptautinė organizacija, jungianti naftą eksportuojančias valstybes.

State direct financial interest – tai valstybinis finansinis instrumentas skirtas reguliuoti naftos ir gamtinių dujų veiklą – procentinis valstybės pelnas nuo tiesioginio finansinio dalyvavimo.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Didėjantis pasaulio energetinių išteklių vartojimas ir auganti Rusijos, kaip vienos iš daugiausiai energetinių išteklių išgaunančios valstybės įtaka pasaulio energetikos politikoje šiuo metu yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių klausimų tarptautinėje visuomenėje. Rusijai priklauso vos 3 % pasaulio BVP, tačiau ji užima svarbias pozicijas energetikos sektoriuje. Rusijos ekonomika yra glaudžiai susijusi su Rytų Europos valstybių ekonomikomis. Sąsajų tarp jų – nemažai: Rusija daro didelę įtaką regionui (Lenkijai, Baltarusijai, Lietuvai, Latvijai ir kitoms kaimyninėms šalims), nes yra svarbi partnerė prekyboje – vykdanči tiesioginį ar netiesioginį eksportą, reeksportą, tranzitą. Dėl šios priežasties Rusijos ekonomikos pokyčiai daro įtaką bendram regiono makroekonominiam stabilumui.

2014 m. Rusija buvo paveikta ekonomikos augimą ribojančiais veiksniais – Ukrainos konflikto eskalavimu, ekonominių sankcijų įvedimu, naftos kainų kritimu, nuvertėjusiu rubliu. Pasak R. Grajausko (2015), krizė Rusijoje stipriai sumažino Lietuvos eksportą į šią šalį. Prognozuojama, kad 2015 m. jis mažės dar ketvirtadaliu. Vakarų investuotojų pasitikėjimą praradusi Rusija jau daro neigiamą įtaką Lietuvos verslui. Baltijos šalys nukentės labiausiai nuo ES ir Rusijos įvedamų ekonominių sankcijų, tai reiškia, kad ne tik eksportas į Rusiją bus mažesnis, bet ir dėl susiaurėjusios produkcijos importuotojų rinkos konkurencija kitose šalyse bus daug intensyvesnė.

Apie pusę Rusijos Federacijos biudžeto pajamų sudaro naftos ir dujų gavybos bei eksporto mokesčiai. Taigi, krentanti naftos ir kitų žaliavų kaina turi labai didelės neigiamos įtakos Rusijos Federacijos biudžetui (N. Mačiulis, 2014). Dėl šių priežasčių formuojant mokesčių politiką Rusijos Federacijos Vyriausybė tradiciškai ypatingą dėmesį skiria naftos pramonei.

2002 m. Rusijos Federacijoje buvo įgyvendinta nauja mokesčių reforma, kurios metu buvo įteisintas mokestis už naudingųjų iškasenų gavybą. Dauguma pajamų, gaunamų už naudingųjų iškasenų gavybą, perorientuota į federalinį biudžetą, o regionų gamtos išteklių valdymo įgaliojimai perkelti į federalinį lygį. Nuo 2002 m. sausio 1 d. bazinis mokesčio tarifas yra nustatytas rubliais už toną. Šis tarifas nustatytas, taikant koeficientu įvertintus JAV dolerio ir rublio santykio pokytį, nustatytą Rusijos Federacijos Centrinio banko ir pasauline naftos kainų dinamika. Ekspertų nuomone (D. V. Arhipova, 2006) atsižvelgus į JAV dolerio ir rublio santykį būtų tikslingiau naudingų iškasenų gavybos mokesčiui netaikyti pasaulinių naftos kainų, nes bet kokie ekonominių rodiklių pokyčiai priveda prie neišvengiamo vidaus rinkos prekių kainų didinimo.

2012 m. buvo priimta daugybė biudžeto formavimo pakeitimų, kurie labiausiai palietė mokesčius, gaunamus už naftos eksploataciją. Rusijos Federacijos Vyriausybės nuomone nauji mokestiniai pakeitimai padės sumažinti federalinio biudžeto priklausomybę nuo išorinės ekonomikos konjunktūros, sustiprins

biudžetinės sistemos pastovumą ir subalansuotumą, sumažins federalinio biudžeto deficitą ir padidins Rezervinį fondą.

Vienas iš svarbiausių 2012 m. pakeitimų nustato taisyklę, pagal kurią į rezervinį fondą turi būti nukreiptas naftos pajamų perteklius, kai šis viršija bazinę naftos kainą, kuri lygi 7 % BVP. Tuo atveju, kai prognozinė naftos kaina pasidarys mažesnė už bazinę, sukauptos Rezervinio fondo lėšos bus panaudotos padengti atsiradusiam biudžeto deficitui. Kadangi rublio kursui palaikyti naudojami tie patys naftos doleriai, rezervo fondo atsargos auga ne taip sparčiai, kaip to norėtųsi šalies Finansų ministerijai. Kaip pažymi investicinės kompanijos „United Traders“ analizės skyriaus vadovas M. Krylovas, „Rusijos rezervo fondo atsargos turi siekti 7 % šalies BVP, tačiau 2014 pradžioje buvo sukaupta tik 4,3 % BVP“.

Tyrimo problema. Kaip greitai bus panaudoti Rusijos Federacijos rezerviniai fondai, jei naftos kainos išliks dabartiniame žemame lygyje?

Tyrimo objektas. Gamtinių išteklių (naftos) mokesčių įtaka Rusijos Federacijos biudžetui.

Tyrimo tikslas yra išnagrinėti gamtinių mokesčių rūšis, rezervinių fondų reguliavimą pasaulyje ir įvertinti naftos kainų pokyčių įtaką Rusijos Federacijos biudžetui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti gamtinių mokesčių rūšis, jas apibūdinti.
2. Įvardinti gamtinių išteklių mokėjimų vaidmenį valstybei remiantis pasauline praktika.
3. Išsiaiškinti, kokią įtaką Rusijos Federacijos biudžeto pajamų struktūrai, daro mokesčiai susiję su gamtinių išteklių naudojimu.
4. Pateikti 2015 m. naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčių (toliau – NIIM) už naftą ir naftos muitų pajamų surinkimo scenarijus esant skirtingoms naftos kainoms ir rublio kursui.
5. Apibendrinus visą baigiamajame darbe išanalizuotą informaciją pateikti išvadas dėl sumažėjusios naftos kainos įtakos RF biudžetui.

Tyrimo metodai:

Sisteminės analizės, statistinės analizės, dokumentų analizės, lyginamosios analizės, apibendrinimo metodas.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš trijų skyrių. Pirmame skyriuje yra apibūdinamos gamtinių mokesčių rūšys, jų reguliavimas pasaulyje, mokesčių taikymo tvarka – JAV, Kanadoje, Norvegijoje, Lietuvoje, pateikiama Kuveito, Omano, Venesuelos rezervinių fondų specifika. Metodologijos skyriuje aprašomas tyrimo atlikimo planas ir metodai. Trečiame skyriuje yra vertinama mokesčių, susijusių su gamtinių išteklių naudojimu įtaka Rusijos Federacijos biudžetui, analizuojami Rezervinis ir Nacionalinės gerovės fondai, jų paskirtis. Pateikiama 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų pajamų surinkimo scenarijai esant skirtingai naftos kainai ir rublio kursui. Po trijų šio darbo skyrių pateikiamos darbo išvados ir pasiūlymai.

1. GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ MOKESČIŲ RŪŠYS, JŲ REGULIAVIMAS PASAULYJE IR REZERVINIŲ FONDŲ FORMAVIMAS

1.1. Perdirbimo ir pardavimo sferoje taikomų mokesčių kategorijos, ir jų taikymo tvarka

Mokesčiai, kaip ir ir bet kurios kitos sistemos elementai, gali būti klasifikuojami pagal įvairius požymius. Beje, kai kurie autoriai Lietuvoje imamų mokesčių neišskiria į sistemą, o vadina tik kintančiu nesuderintų mokesčių rinkiniu (Žvirblis, 1994, p.19).

Buškevičiūtė (2005) mokesčius klasifikuoja pagal juos renkančius valdymo organus, pagal apmokestinimo objektus ir pagal tarifus bei mokesčių apskaičiavimo būdą.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (toliau – EBPO) išskiria šešias pagrindines mokesčių kategorijas, kurioms nustatyti atitinkami apibrėžimai ir valdymo principai. Į jas įeina:

1. Pelno, pajamų ir kapitalo padidėjimo mokesčiai;
2. Privalomos įmokos į socialinius fondus;
3. Darbo užmokesčio mokesčiai;
4. Turto mokesčiai;
5. Prekių ir paslaugų mokesčiai;
6. Kiti mokesčiai.

Visi mokesčiai už naftos produktus ir gamtines dujas įeina į penktąją kategoriją „Prekių ir paslaugų mokesčiai“, ji žymima kaip „kategorija 5000“ (EBPO, 2007). Šios kategorijos ribose mokesčiai už naftos produktus ir gamtines dujas skirstomi į dvi kategorijas: „Pridėtinės vertės mokestis“ (5111) ir „Akcizai“ (5121). Jie taip pat gali figūruoti kategorijoje „Muitų ir importo rinkliavos“ (5123).

Tokie prekių ir paslaugų mokesčiai dažnai vadinami „netiesioginiais“ mokesčiais. „Tiesioginiai“ mokesčiai imami iš gyventojų arba organizacijų, kurios formaliai apmokestinamos, pavyzdžiui, pajamų mokestis; skirtingai nuo jų, „netiesioginiai“ mokesčiai imami ne iš asmens, kuris formaliai atsako už jų apmokestinimą, o iš kitų subjektų. Praktika rodo, kad netiesioginius mokesčius už benziną sumoka transportininkai, o ne formaliai už prekybos benzinu apmokestinimą atsakingi didmenininkai, kadangi mokesčiai jau būna įskaičiuoti į benzino kainą.

Buškevičiūtė (2005) pažymi, kad tiesioginiai mokesčiai nustatomi mokesčių subjektų turtui bei pajamoms, jie imami tiesiai iš mokesčių mokėtojų. Šiuo atveju atsižvelgiama į mokesčių mokėtojų pajamingumą ir šeimines padėtį. Mokslininkė prie netiesioginių mokesčių priskiria paslaugų bei prekių mokesčius, jie įtraukiami į kainą ar tarifus (PVM, akcizai, muitai). Parduodamas prekė ar paslauga, savininkas gauna iš mokėtojo ir mokesčio sumą, kurią vėliau perduoda valstybei.

Iš tiesų „tiesioginės“ ir „netiesioginės“ apmokestinimo formos ne visuomet aiškiai apibrėžtos ir skirtingose šalyse gali būti naudojami skirtingi terminai. Šių apmokestinimo kategorijų diferencijavimas ir apibrėžimas yra reikalingi siekiant išryškinti jų esminius bruožus ir skirtumus. Pavyzdžiui, netiesioginiai mokesčiai dažnai kvalifikuojami kaip „regresiniai“ mokesčiai, kadangi didėjant pelnui, priklausomai nuo tam tikro sąnaudų lygio, mokesčio tarifas, įskaičiuotas į prekės kainą bus mažinamas, taip pat „tiesioginiai mokesčiai“ už pajamas laikomi „progresyviais“, kadangi didžiausias tarifas, kaip taisyklė didėja priklausomai nuo pajamų dydžio.

1.1.1. Bendro vartojimo mokesčiai: pardavimo mokesčiai ir pridėtinės vertės mokestis

Naftos produktų ir gamtinių dujų sektoriuje vyrauja toliau nurodytos bendro pobūdžio apmokestinimo galimybės (kartu būtina prisiminti, kad kalbame tik apie pardavimo mokestį, o ne specialiuosius akcizus):

- Naftos produktai ir gamtinės dujos apmokestinamos pagal tokį tarifą, koks nustatomas apmokestinant bendram vartojimui;

- Jie neapmokestinami;
- Jie apmokestinami pagal lengvatinį sumažinto tarifo mokestį;
- Jie apmokestinami pagal asmeninį lengvatinį sumažinto tarifo mokestį;
- Jie apmokestinami skirtingai, panaudojant vieną iš aukščiau minėtų mokesčių metodų.

Akivaizdu, jog paskutinis apmokestinimo variantas padidina konkrečių galimybių skaičių. Be to, su laiku keičiasi ir tarifai. Atsižvelgiant į šiuos aspektus, Kinijoje, pavyzdžiui, taikomi specialūs bendro anglies ir gamtinių dujų pardavimo mokesčio tarifai (13 %) lyginant su naftos produktais (17 %), o štai, tarkim, Italijoje abi prekių kategorijos apmokestinamos mokesčiu pagal vieną tarifą – 22 % (padidinta nuo 14 % 1990 m.).

Pridėtinės vertės mokestis – tai ypatinga bendro vartojimo mokesčio rūšis, išsiskirianti savo koncepcija. Ši koncepcija numato, jog prekės arba paslaugos tiekimo gamybos ir vartojimo grandinėje turėtų būti apmokestinami tik pridėtinės vertės elementai. Tokiu būdu, nors PVM imamas iš „tarpinių“ pardavimų (užsakovų, kurie nėra galutiniai vartotojai), tokie tarpiniai užsakovai gali reikalauti, kad PVM, kurį jie įtraukė į sąskaitą, būtų atlygintas. Faktinis PVM tarifas taikomas tik galutiniam vartotojui.

Ši PVM ypatybė, kuri būdinga ir kitiems bendriems pardavimo mokesčiams, nedaro įtakos gamtinių dujų ir naftos produktų mokesčiams. Atsižvelgiant į tai, jog bet kuris PVM, kurį sumoka įmonės už gamtines dujas arba naftos produktus, yra atlyginamas, faktiškai, šios kategorijos mokestis skiriasi nuo to, kurį apmoka galutinis tos pačios prekės vartotojas. Kitais žodžiais tariant, PVM už degalus moka ne įmonės, o gyventojai, todėl mokestis vienoje vartotojų kategorijoje gali būti paklausus, o kitoje ne.

1.1.2. Specialūs mokesčiai už naftos produktus ir gamtines dujas. Akcizo pritaikymas naftos produktams

Specialūs mokesčiai už naftos produktus priskiriami visiškai kitai apmokestinimo – kategorijai, jie susijungia į kategoriją, kitokią nei pardavimo mokesčiai: specialūs naftos produktų mokesčiai vadinami „akcizinėmis rinkliavomis“.

Kita vertus akcizai skiriasi nuo kitų mokesčių pagal šiuos požymius:

- Taikomi tik konkrečioms prekių ir paslaugų rūšims;
- Tokios prekės ir paslaugos dažnai apibūdinamos kaip kenksmingos (pavyzdžiui, tabakas, alkoholis, azartiniai žaidimai);

- Jie, dažniausiai, apmokestinami pagal absoliučią, o ne santykinę skalę (t.y. jie yra lyginamieji, o ne advalioriniai¹);

- Dažniausiai jie sudaro gan reikšmingą galutinės kainos dalį;
- Jie neatlyginami tarpiniams vartotojams;
- Akcizai sujungti su importo ir eksporto muitais į vieną mokesčių kategoriją „Muitų rinkliavos ir akcizai“. Šie mokesčiai gali būti ypatingai naudingi ir patikimi pajamų šaltiniai vyriausybei; jie taip pat gali padėti išspręsti tokias užduotis, kaip benzino importo įtakos mokestiniam balansui sumažinimas. Akcizinės rinkliavos už naftos produktus sulaukia kritikos dėl to, jog jos nesuderinamos su persikirstymo vaidmeniu, kuris dažniausiai atitenka valstybei. Iš esmės dėl to, jog specialūs mokesčiai už naftos produktus dažniausiai apmokestinami pagal bendrą, o ne proporcingą tarifą, iškyla tas argumentas, jog tai regresyviausia apmokestinimo forma, kuri daro didelę įtaką pajamų pasiskirstymui.

Ar šis teiginys teisingas ar ne, priklauso nuo surenkamų mokesčių dydžio, šalies išsivystymo lygio, surinktų lėšų panaudojimo tikslingumo. Tokiu būdu akcizus galima rinkti pagal kategorijas, priklausomai nuo pajamų lygio ir vartojimo apimties, ir nors gali susidaryti įspūdis, jog tai sunkiai įgyvendinama praktikoje, tikrovėje taip ir daroma: pavyzdžiui, mažiausias dyzelinio kuro tarifas gali būti taikomas ūkininkams. Tam, į dyzelinį kurą pridėdamas specialus dažiklis, ir toks, „raudonas dyzelinis kuras“ parduodamas tik ūkininkams (arba kitai vartotojų kategorijai, kuriai padeda Vyriausybė). Daugelyje šalių, mokestis už benziną imamas iš pasiturinčių gyventojų sluoksnių. Mažiau pasiturintys sluoksniai jo nemoka, tačiau gali gauti naudos iš valstybinių lėšų asignavimo. Iškyla sudėtingi klausimai apie atitinkamą diferenciaciją tarp mokesčių už benziną ir kitų naftos produktų tiesiogiai arba netiesiogiai vartojamus mažiau pasiturinčių gyventojų. Pavyzdžiui, mokestis už dyzelinį kurą daro įtaką pravažiavimo

¹ Advalioriniai mokesčiai (ad valorem) - skaičiuojami nuo prekių vertės (nustatytas mokestis dauginamas iš prekių vertės).

autobusu mokesčio dydžiui, kurį moka žemesni sluoksniai. Šiame kontekste yra ir ryšys tarp mokesčio už naftos produktus, pajamų paskirstymo ir aplinkos apsaugos.

Koncepcija, pagal kurią akcizai už naftos produktus gali būti laikomi progresyviais, naudojant mokesčių įplaukas pajamų paskirstymui, tinka visiems mokesčiams, o ne vienam atskirai. Tai paaiškinama tuo, jog tikslinis konkrečių mokesčių įplaukų panaudojimas praktiškai sutinkamas retai. Iš kitos pusės, kelių vartotojai norėtų, kad įplaukos būtų panaudojamos keliams finansuoti, o ne paskirstytos mažas pajamas gaunantiems vartotojams. Tai ir yra tikslinio lėšų panaudojimo problema – jis apriboja pajamų šaltinio pritaikymą tiems tikslams, kuriems vyriausybė atras priežasčių nesutikti.

Akivaizdu, jog duomenų, kurie patvirtintų kokį nors gamtos apsaugos principų formavimo politikos pritaikymą kuro apmokestinimo srityje, praktiškai nėra, tiesiog yra būtinybė padidinti bendras valstybės įplaukas to siekiant, kai yra žemos naftos kainos.

Specialūs akcizai už naftos produktus apmokestinami pagal lyginamuosius absoliučius tarifus, o ne advalioriai arba proporcingaliai PVM. Tai reiškia, kad jų valdymui reikalingas didesnis vyriausybės įsikišimas: jei įplaukos iš PVM auga dėl pardavimo kainos didėjimo, akcizo pajamos keičiasi tik dėl apimties. Tai reiškia, jog akcizai visuomet yra politinio dėmesio centre, kadangi, skirtingai nei su PVM, grupės, galinčios priimti dideles lobistines pastangas (pramonės ir prekybos organizacijos) turi mokėti akcizus, kaip ir visi kiti vartotojai. Todėl galima tikėtis kur kas mažesnės specialių akcizų už naftos produktus sistematizacijos, tiek žiūrint į pradinio tarifo nustatymo istoriją (paveldėtos tradicijos ir praktikos įtaka apriboja vyriausybių galimybes užtikrinti didesnę nuoseklumą ir suderinamumą su kitų valstybių praktika) taip ir stebint kasdieninius tarifo pokyčius.

Konceptualizuoti atitinkamus kriterijus sunku, kadangi kiekvienas atvejis turi savo ypatybes, kurios taip pat linkusios į pokyčius pasikeitus politiniam režimui. Verta priminti, jog tokie mokesčiai, apmokestinami PVM, kuris apmokestinamas nuo pardavimo kainos, įskaitant akcizą. Tai iš karto parodo pragmatinė apmokestinimo bruožą perdirbimo ir realizavimo sferoje: PVM – tai mokestis už „ pridėtinę vertę“, kuris turi būti įskaitytas į produkcijos kainą naftos perdirbimo gamyklėje, nustatomas pagal „franko gamyklos“ sąlygas, o ne pagal kitą mokestį. Šiuo atveju, valstybėms patogiau ignoruoti apmokestinimo principus, kadangi bet koks akcizo padidinimas įtakos įplaukų iš PVM padidėjimą.

1.1.3. Rinkliavos už CO₂ išmetimą

Nors pasaulyje plačiai taikomi akcizai už naftos produktus, kai kuriais atvejais jų, gamtos apsaugos mokesčių vaidmuo yra šalutinis. Mokesčiai, specialiai skirti gamtos apsaugai yra skirtingi, kita vertus, mes apsiribosime dviem kategorijomis: bendri mokesčiai už energiją, kurie buvo sukurti energijos vartojimo mažinimo tikslais, ir rinkliavos už CO₂ išmetimą. Vienas iš šių mokesčių priskiriamas resursų

įvedimui, o kitas – produkto išleidimui. Mokesčiai už energiją, kurių tikslas sumažinti CO₂ išmetimą, vadinami „anglies mokesčiu“, kadangi apmokestinamas anglies dvideginio naudojimas. Abi šios mokesčių kategorijos nukreiptos į pagrindinių inspektinių dujų išmetimo sumažinimą. Energetiniai mokesčiai reikalingi tam, kad užtikrintų tiesioginį vartojimą, o anglies dvideginio mokesčiai ir rinkliavos už CO₂ išmetimą taip pat daro įtaką iškasamų kuro rūšių pritaikymo atsisakymui, kurioms būdingi žymūs CO₂ išmetimai gaminamo produkto vienetui (pavyzdžiui, anglis lyginant su gamtinėmis dujomis). Abu mokesčiai priskiriami „rinkos“ inspektinių dujų išmetimo problemos sprendimo instrumento kategorijai. Taigi, kaip ir akcizų už naftos produktus, atveju, jie turi tikslą apmokestinti išorines ekologinių energijos vartojimo išlaidas, nors skirtingai nei kitos akcizų rūšys, jie dažnai priskiriami prie „neutralių apmokestinimų“ ir numato atitinkamą kitų apmokestinimo formų sumažėjimą.

Europos Sąjunga taip pat peržiūrėjo galimybę pritaikyti anglies dvideginio mokestį, tačiau vietoje to, nusprendė 2005 m. įvesti išmetimo kvotų prekybos sistemą. Tokie mokesčiai praktikoje plačiai nenaudojami, nors yra tam tikrų išimčių (pavyzdžiui, energetinis mokestis už gamtinių dujų vartojimą Olandijoje); jie įprastai orientuojasi į betarpišką kuro vartojimą įmonėse, o ne į galutinį konkrečių kuro rūšių vartojimą.

1.2. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas pasaulyje ir rezervinių fondų analizė

Kiekviena valstybė yra suinteresuota savo gamtos išteklių išsaugojimu ir negrobuonišku jų naudojimu. Norint sumažinti gamtinių gėrybių vartojimą dažniausiai pasirenkamas reguliuojamasis ekonominis instrumentas – mokestis už gamtinių išteklių naudojimą. Šie mokesčiai padeda sureguliuoti racionalų ir ekonomišką gamtinių išteklių naudojimą.

Iki šiol literatūroje galima buvo susidurti su skirtingais požiūriais į ekonominį gamtos išteklių vertinimą, šis mokesčio nustatymo poreikis buvo pripažintas ne iš karto. Buvo plačiai diskutuojama apie nemokamą gamtos išteklių koncepciją. Šios idėjos šalininkai teigė, kad gamtos ištekliais negali būti prekiaujama ir jie turėtų būti neapmokesdinami, priešingu atveju tai būtų metodologiškai klaidinga: ekonominis gamtos išteklių įvertinimo įvedimas lėtintų gamtinių išteklių kasybą, žemės ūkio plėtrą, ir t.t.

Nusistovėjus tokiai nuomonei, buvo iškasami telkiniai su dideliu kiekiu mineralinės rūdos, atrandamos plėšininės žemės, visa tai sudarė galimybę plėstis ekstensyviai ūkiui. Išlaidos, kurios buvo reikalingos naujų žemių įsisavinimui ir komercinės gamybos plėtrai buvo nedidelės. Šios aplinkybės tik patvirtino nemokamų gamtinių išteklių koncepcijos teisingumą. Tačiau staigus geriausiai prieinamų telkinių išnaudojimas, kuriuose žemės turtų kasyba leisdavo išgauti pigiausią žaliavą, pabrangęs žemės ūkio veiklos įsitraukimo mokestis, išaugusios žemės pasėlių kainos paneigė nemokamų gamtinių išteklių koncepciją.

Pastarųjų dešimtmečių apsiskaičiavimai ekonominėje politikoje lėmė staigų gamtos išteklių efektyvumo panaudojimų smukimą, kuris ir toliau išlieka žemas, ir dažnai ne šalies naudai. Šiuo atveju toks instrumentas kaip mokėjimas už gamtinius išteklius turi ne tik pakelti kokybišką gamtinių išteklių panaudojimą, bet ir žymiai papildyti įvairių lygių biudžetus.

Gamtinius išteklius pagal naudojimo paskirtį priimta skirstyti į šias pagrindines grupes:

- kuro ir energetikos žaliavos;
- statybines žaliavos;
- chemijos pramonės žaliavos;
- metalų rūdos.

Pasaulyje svarbiausi energetiniai ištekliai yra nafta, dujos, anglis. Anglis buvo pirmoji iškastinio kuro rūšis, plačiausiai naudojama pasaulyje. Visa Vakarų visuomenės industrializacija buvo glaudžiai susijusi su anglių gavyba. Anglis savo ruožtu skatino technikos pažangą, padėjo atsirasti garo varikliams ir kitoms darbą lengvinančioms mašinoms. XX a. antroje pusėje anglis prarado savo pagrindinę energetinę paskirtį. Tad šiuo metu pasaulyje plačiausiai taikoma energetinė žaliava yra nafta ir gamtinės dujos. Šie žaliavų šaltiniai eksploatuojami tiek žemės sausumoje, tiek vandenyno šelfe. Naftos gavyba prasidėjo 1859 m. JAV, išgręžus L. Oreikiu pirmąjį gręžinį. Iki šių dienų naftos gamybos apimtis nuolat auga. Naftos ištekliai OPEC duomenimis pasaulyje sudaro apie 200 000 mln. tonų. Gamtinių dujų ištekliai tenkina apie trečdalį reikalingų poreikių.

Mokestis už gamtos išteklius kaip realizacijos forma už ekonominius santykius tarp gamtos išteklių savininko ir naudotojo užima centrinę vietą ekonominiame mechanizme. Pajamos, gaunamos iš naftos ir dujų eksporto yra pagrindinis, eksportuojančių naftą ir gamtines dujas, valstybių pajamų šaltinis, gaunamos pajamos veikia kaip kompensacija už ribotų gamtinių išteklių naudojimą.

Šalyse „vartotojose“ gaunamos pajamos iš mokesčių už benzina ir kitus variklinių transporto priemonių degalus naudojamos kelių infrastruktūros priežiūrai ir plėtrai, o už energijos suvartojimą surinkti mokesčiai laikomi stabiliu biudžeto papildymo šaltiniu, esant mažai naftos produktų paklausai.

Šiandien, šalys „gamintojos“ vykdo didžiulę gamtinių išteklių naudojimo kontrolę ir aktyviai dalyvauja plečiant naftos ir gamtinių dujų pramonę už tai gaudama gerokai didesnes pajamas negu anksčiau. Nors mokesčiai už naftos ir gamtinių dujų naudojimą buvo ne maži nuo pat šių gamtinių išteklių naudojimo pradžios, apmokestinimas pramonės srityje, lyginant su apmokestinimu perdirbant ir parduodant – skiriasi, čia pagrindinis apmokestinimo būdas – akcizai, kurie apmokestinami vieno dydžio tarifu, kaip ir nuo mokesčių už pajamas juridiniams asmenims, industrinėse šalyse tarifas sumažintas, siekiant užtikrinti tarptautinių kompanijų juridikcinę veiklą, kur būtų įmanomas „mokestinis konkurencingumas“.

Apmokestinimo esmė pramonės sferoje yra rentos paskirstymas tarp vyriausybės ir investuotojo. Mokesčiai sudaro tik vieną dalį iš rentos paskirstymo režimo, kuris susideda iš rinkliavų, nuomos mokesčio, bonusu, valstybės dalies ir kitų fiskalinių sąlygų.

Rentos paskirstymo klausimai naftos ir gamtinių dujų projektuose turi lemiamą vaidmenį tiek valstybei, tiek investuotojams. Daugumoje besivystančių šalių gaunami mokesčiai už naftos išgavimą ar eksportą yra pagrindinis pajamų šaltinis formuojant valstybės biudžetą. Investuotojai, įvertinę rizikos ir pelno galimybes, priima sprendimą investuoti, ar susilaikyti nuo investavimo. Rentos perskirstymas tarp valstybės ir investuotojo atliekamas apskaičiuojant balansą tarp atsargų perspektyvos ir gavybos apimties, iš vienos pusės, ir politinių, ir ekonominių rizikų, iš kitos pusės. Konkurenciją skatina analogiškai blokai kitose šalyse. Be to, didžiulį svertą investuotojams turi politiniai ir strateginiai valstybės sprendimai.

Pajamos už gamtos išteklių naudojimą gaunamos per mokesčių sistemą, išskaičiuojant mokestį iš gamtos išteklių vartotojo. Pasak E.S. Anohin (1996) šalyse, turtingose gamtiniais ištekliais praktikuojami tokie mokesčiai kaip renta (royalty), suvereno mokestis, specialusis mokestis už gautą kalnakasybos kompanijų pelną, diferencinės rentos mokestis, žemės mokestis ir kiti. Be to, pajamos už gamtos išteklių naudojimą gali būti perskirstytos remiantis gamybos pasidalijimo susitarimais ir kitais būdais.

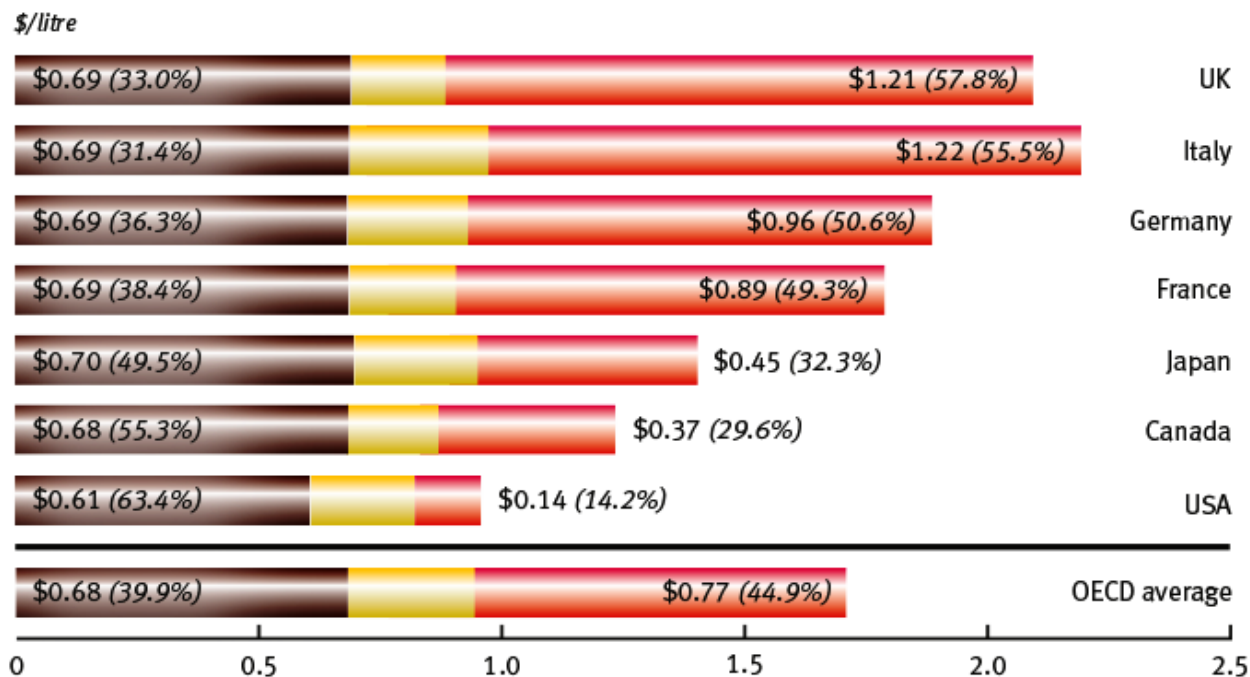
Apžvelkime mokesčius, kurie yra taikomi už gamtinių išteklių naudojimą. Privalomieji mokėjimai valstybei už gamtos išteklių naudojimą dažniausiai būna tiesioginiai, netiesioginiai arba specialių tikslinių išmokų forma. Prof. B. D. Kliukin (2000) klasifikavo mokėjimų sistemą ir išskiria tris pagrindinius tipus:

1. mokestis už nuosavybę (savininko), dažniausiai taikoma naudingųjų iškasenų (lot. ad valorem tax);
2. mokestis už išgautą naudingosios iškasenos vienetą (angl. production tax);
3. pelno mokestis (angl. income tax) mokamas tai atvejais, kai naudingosios iškasenos naudotojas gauna pelną ir daro įtaką išgaunamosios naudingosios iškasenos kainai.

Pavyzdžiui, Prancūzijoje naudingųjų iškasenų apmokestinimas apima tris mokesčius (pajamų mokestis, mokestis už mineralinius išteklius, kuriam yra taikomas progresyvus mokesčio apskaičiavimas už metinės įmonės apyvartą, apmokestinamas centrinės valdžios ir mokestis už išgavybos veiklą vietos valdžios institucijų naudai). Kainas, mokesčio bazę, įskaitant ir vietos mokestį, kiekvienais metais nustato federalinis parlamentas. Pasak specialistų, prancūzų naudingųjų iškasenų apmokestinimo sistema laikoma efektyviausia pasaulyje.

Vokietija turi išsiskiriančią iš kitų šalių mokesčių už naudingųjų iškasenų išgavimą apskaičiavimo sistemą, kuri susideda iš dviejų elementų: iš mokesčio už rūdos išgavimą ir iš mokesčio už kalnakasybą. Taip pat šioje sistemoje išskirtas mokestis už naudojamą žemės gelmėmis angliavandenilio gavybai. Reikėtų pažymėti, kad pastaraisiais metais Didžiojoje Britanijoje, Danijoje, Norvegijoje, Nyderlanduose taip pat taikomi specialieji mokesčiai angliavandenilio gavybai.

JAV naudingųjų iškasenų apmokestinamo sistema taip pat susideda iš trijų pagrindinių mokesčių: mokesčio už nuosavybę (kalnų įmonės, įkainojamos pagal rinkos vertę), mokesčio už išgautą produkciją ir pajamų mokesčio.

Ruda spalva – žaliavinės naftos litro kaina, geltona – pramonės marža, raudona – mokesčiai
Šaltinis: OPEC

1 pav. Kainų skirtumai G7 šalyse už 2013 m. parduotą vieną litrą žaliavinės naftos

Pateiktą grafiką sudarė tarptautinė organizacija, jungianti naftą eksportuojančias valstybes (OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries) iliustracija parodo kainų skirtumą G7 šalyse: tarp Jungtinės Karalystės, Italijos, Vokietijos, Prancūzijos, Japonijos, Kanados ir JAV už parduotą vieną žaliavinės naftos litrą. Tokie kainų skirtumai yra dėl nustatytų skirtingų mokesčių lygių (mokesčiai grafike pažymėti raudonai), pvz., gana nedideli – JAV ir labai dideli Europos bei Azijos/Ramiojo vandenyno valstybėse. Jungtinės Karalystės vyriausybė 2013 m. gavo apie 58 % kainos, už kiekvieną išgautą kuro litrą parduoto vartotojams. Kita vertus, naftą išgaunančios šalys (įskaitant OPEC) gavo apie 33 % viso išgauto kuro kainos.

Gamtinių išteklių naudotojai gali būti apmokestinami tiek už žemės sklypo nuomą, tiek už žemės gelmių nuomą.

Mokestis, priklausantis nuo įmonės išgautų naudingųjų iškasenų dydžio yra renta (royalty). Renta (royalty) yra mokama nepriklausomai nuo įmonės pelningumo, yra mokama nuo pat gamybos pradžios, todėl yra lengvai kontroliuojama. Rentos (royalty) dydis daugumoje šalių svyruoja nuo 12,5 % iki 20 % priklausomai nuo išgautos naftos kainos.

Įvairių šalių patirtis rodo, kad mokesčių mechanizmai už išgautas naudingąsias iškasenas yra labai skirtingi. Egzistuoja du pagrindiniai mokėjimų tipai. Pirmasis – tai mokėjimai už gamtinius išteklius, kurių paskirtis perskirstyti pajamas, atsiradusias pas gamtinių išteklių naudotojus gamtinių išteklių išgavimo metu. Antrasis – mokėjimai, skirti palaikyti esamai gamtos priežiūros sistemai. Tai išteklių surinkimo instrumentas, kuris būtinas padengti administracines išlaidas, kontroliuojančias gamtinių išteklių naudojimą ir kai kurias infrastruktūrines išlaidas (visus galimus mokesčius už licencijas ir t.t.). Papildomi mokėjimai mokami už paslaugas, kurios susijusios su gamtinių išteklių vertinimu (laboratorinė analizė, geologiniai ir topografiniai teritorijų tyrimai, dokumentų registracija ir sertifikavimas ir t.t.). Šie mokėjimai eina ne į bendrą, o į specialų fondą, skirtą gerinti šių paslaugų kokybę. Užsienio valstybėse išskaičiuojant mokesčius už gamtinių išteklių vartojimą pirmenybė teikiama tiesioginiams mokesčiams, kurie tiesiogiai išskaičiuojami iš vartotojų. Kita vertus, egzistuoja ir netiesioginiai mokesčiai, kurių būdu paimamos perteklinės pajamos, gaunamos gamtinių išteklių naudotojų perskirstymo sąskaita. Tiesioginiams mokesčiams už gamtinių išteklių vartojimą priskiriami: nuomos mokestis (žemės nuoma), mokestis už prieigą prie gamtinių išteklių, gavybos mokestis ir t.t. – tai mokestis už teisę naudotis gamtiniais ištekliais. Jis apskaičiuojamas vienam išnuomotam teritorijos vienetui. Toks mokestis skatina geologinius tyrinėjimus ir eksploatacinius darbus. Šio mokesčio tikslas – panaikinti spekuliaciją ir mažinti gamtinių išteklių poreikį, o ne surinkti lėšas į valstybės iždą. Nuomos mokestis nustatomas nominaliniame lygyje pirmaisiais gamtinių išteklių eksploatacijos metais, bet po to pamažu yra didinamas, tam, kad nuomininkas būtų skatinamas plėsti savo gamybą. Renta (royalty) – tai mokestis valstybei už teisę naudotis išsenkamaisiais gamtiniais ištekliais. Jis apskaičiuojamas remiantis bendrosiomis gamintojo pajamomis, o ne iš grynojo pelno.

Be mokesčių sistemos gali būti vykdomi ir nemokestiniai susitarimai: tai produkcijos pasidalijimas tarp valstybės kompanijos ir tarp kompanijos, kuri išgauna naudingąsias iškasenas.

Prieš analizuojant gamtinių išteklių naudojimo reguliavimą skirtingose pasaulio šalyse būtina pažymėti, kad praktiškai visos naftą išgaunančios valstybės stipriai reguliuoja naudingųjų iškasenų išgavimą atsižvelgiant į nacionalinių interesų prioritetus. Tarptautinės energetikos agentūros duomenimis valstybės iš naftos išgavimo gauna 80–90 % pelno.: pvz., Indonezijoje 87–89 %. Jungtiniuose Arabų Emyratuose – 88–91 %, Norvegijoje – 82 %, ir tik JAV 47–58 %. Netgi esant pakankamam nacionaliniam, kadriniam, moksliniam ar techniniam potencialo pajėgumui yra ribojamas užsienio šalių naftos kapitalo naudojimas, be to, neleidžiama jo ekspansija. Atsižvelgiant į naftos ir dujų pramonės formavimosi procesą Artimuosiuose Rytuose, valstybinis dalyvavimas padidėjo, 1970 m, jis siekė 25–30 % o šiais laikais – 100 % Katarė, Kuveite ir Saudo Arabijoje (V. Riazanov, 2003). Pastebima stipri sutartinių santykių tendencija su užsienio kompanijomis. Kai kuriose šalyse, įskaitant Persijos įlankos šalis, naftos ir dujų išgavimas yra prilyginamas valstybės nuosavybei. Rangovai ne visada gauna teisę nusipirkti ją.

1.2.1. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas JAV

Pasak E. M. Truman (2008) šiuolaikinis gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas JAV gali būti skirstomas dviem būdais – patentų sistema arba nuomos sistema. Abi šios sistemos remiasi JAV kasybos teise – kur visų kategorijų naudingosios iškasenos pripažintos federaline nuosavybe. Gamtinių išteklių naudojimo valdymą sausumoje prižiūri Žemėtvarkos biuras (BLM) prie Vidaus reikalų ministerijos, kontinentiniame šelfe – Naudingųjų iškasenų valdymo tarnyba (MMS).

Licencijavimo procedūra yra griežtai teisiškai reglamentuota, taip pat nurodoma nuosekli instituciškai hierarchinė proceso eiga. Pagal 1987 m. priimtus įstatymus licencijuoti sklypai turi būti parduodami aukcione. Leidžiamos atviros ir uždaros derybos. Uždaros derybos reiškia kiek kitokią procedūrą ir turi savo specifiką. Informacija apie derybas yra laisvai prieinama. Įstatymas riboja licencijuotų sklypų dydį – sklypas neturi viršyti 23,3 kvad. km. Aliaskoje ir 10,36 kvad. km kitose valstijose.

Įmokos į federalinį biudžetą apima nuomą, rentą (royalty), bonusus ir tradicinius mokesčius. Rentos (royalty) dydžio reglamentacija federaliniame lygyje atšaukta. Jos dydis svyruoja nuo 1,5 % – 15 % bendrojo pelno. Svarbiausias gamtinių išteklių išgavimo reguliavimo instrumentas yra mokesčiai, apimantys tiek skatinančius, tiek ribojančius elementus. JAV nustatytos mokesstinės lengvatos, kurios taikomos naujai atrastoms žemės gelmėms su naudingosiomis iškasenomis. Skiriamos dviejų tipų lengvatos: išseikvotiems ištekliams (percentage depletion) ir išnaudotam kapitalui (cost depletion). Lengvatos dydis svyruoja nuo 5 % iki 22 %, vidutiniškai jis sudaro 9 %, išgaunant naftą ir dujas – 15 %. JAV įmonėms, įsikūrusioms už šalies ribų, taikoma 14 % lengvata.

JAV gamtinių išteklių naudojimas reguliuojamas antimonopolistiniais teisės aktais. Tokie teisės aktai, skirtingoms pagal dydį ir finansinį svertą kompanijoms leidžia konkuruoti vienodomis sąlygomis. Monopolinė pozicija nėra leidžiama kompanijai išgaunančiai gamtinius išteklius netgi vienoje valstijoje. Nepaisant skelbiamos valstybės politikos „privataus verslo rankų atrišimas“ jos reguliavimo funkcija tik stiprėja. Resursų valdymo sferoje taikoma doktrina „protingas reguliavimas“, kuri numato viešųjų interesų ir naftą išgaunančių kompanijų interesų subalansuotumą.

Aliaskos teritorija ir kontinentinis šelfas yra laikomi nacionaliniu angliavandenių rezervu. JAV labai kruopščiai ir atidžiai prižiūri kontinentinio šelfo įsisavinimą. Pagrindinis juridinis Aliaskos skirtumas, naftos įsisavinimo srityje, lyginant su kitomis valstijomis, yra tas, kad jos Konstitucija apibūdina naftą kaip visų Aliaskos gyventojų nuosavybę. Teisinis reguliavimas labiausiai orientuotas į pagrindinių tikslų įgyvendinimą:

- efektyvaus mineralinių resursų panaudojimo režimo sukūrimą;
- pramoninės veiklos neigiamo poveikio minimalizaciją čiabuvių atžvilgiu;

- natūralios gamtos išsaugojimą.

Mokslininkas Edwin M. Truman (2008) teigia, kad pradiniame šios teritorijos įsisavinimo etape buvo subalansuoti Aliaskos vyriausybės, čiabuvių ir naftą išgaunančių kompanijų interesai. Pagal 1971 m. priimtą įstatymą čiabuviams dalimis buvo pervesta 462 mln. JAV dolerių į Čiabuvių Aliaskos fondą, kaip kompensaciją už tai, kad atsisakė teisių į dalį teritorijos, kurioje bus išgaunama nafta, o svarbiausia – vietiniai gyventojai gavo teisę į fiksuotą dalį pelno nuo išgaunamų gamtinių išteklių pardavimo. Taip pat buvo numatytos išmokos į Čiabuvių Aliaskos fondą. Kas ketvirtį išmokų vertė perskaičiuojama atsižvelgiant į infliaciją. Išmokos – neapmokestinamos. Susiklosčius tokioms palankioms aplinkybėms Aliaska gavo ne tik nuolatinės finansinės įplaukas, bet ir galimybę kaupti finansinius išteklius.

Buvo įsteigta eilė fondų, iš kurių pagrindinis – Pastovusis (Nuolatinis) Aliaskos fondas (toliau – PAF). PAF buvo sukurtas kaip finansinis rezervas ateičiai, į kurį skiriama 25 % gaunamų išmokų. Fondas nekontroliuojamas vykdomosios valdžios, jo panaudojimas be piliečių pritarimo negalimas. PAF sprendžia dvi pagrindines problemas: dempinguoti dažnas periferinių monoatauginių regionų krizines situacijas ir teikti visuomenei savotiškas neterminuoto depozito paslaugas. Kasmet Aliaskos gyventojai gauna dividendus, kurie sudaro 8–9 % metinių gyventojų pajamų.

JAV priskiriama valstybių kategorijai, kuriose vyrauja žemo žemės gelmių išteklių panaudojimo socialinės orientacijos politika. Aliaska kartu su Norvegija, Didžiąja Britanija, Nyderlandais, Indonezija ir dauguma Artimųjų Rytų šalių priskiriama aukšto lygio žemės gelmių išteklių panaudojimo socialinės orientacijos politikos laikymuisi. Rusija į šių šalių sąrašą neįeina.

1.2.2. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Kanadoje

Kanada viena iš pirmųjų pradėjo atlikti mokslinius tyrinėjimus Arkties vandenyne ieškant naftos ir dujų telkinių. 1980-ųjų pabaigoje buvo atrasti 47 naftos ir dujų telkiniai Boforto jūroje ir 18 arkties salų teritorijoje.

Kanados Konstitucijos aktu 1867 m. gamtinių išteklių nuosavybės teisė perduota provincijoms. Taip pat federalinė vyriausybė kontroliuoja kainų politiką ir konjunktūrą naftos ir dujų pramonėje, kontroliuoja tarptautinę prekybą. Provincijos visiškai valdo gamtos išteklių jurisdikciją. Jos nustato gamtinių išteklių naudojimo politiką, nustato fiskalinę sistemą, sprendžia naujų plotų žvalgybos klausimus, vykdo licencijavimo procesą ir kontroliuoja licencijuotų sutarčių vykdymą, gali kontroliuoti gamtinių išteklių gavybos apimtį. Kiekviena provincija turi savo gamtinių išteklių naudojimo įstatymus.

Kanada pasižymi lanksčia gamtinių išteklių apmokestinimo sistema: reguliuojami mokesčių tarifai, teikiamos „mokesčių atostogos“, taikoma lengvatų sistema. Rentos (royalty) mokestis priklausomai nuo tuometinės naftos kainos, gręžinio debito, naftos kokybės, nuo tipo telkinio gali skirtis 1 % – 30 %. Toks

mechanizmas skatina ieškoti ir tirti naujus gręžinius, sistemingai kelti naftos išgavimo efektyvumą. Mokesčių našta naftą išgaunančioms kompanijoms gana didelė. Pelno mokestis sudaro 40,8 % – 45,8 %, tarp jų federalinis – 28 %, o į provincinį – 12,6 % – 17,8 %. Remiantis ekspertų vertinimais viską sudėjus tai siekia 42 % – 52 % pelno (J. L. Ramseur, 2015).

Pagrindinės reguliavimo kryptys: mokestinis ir kreditinis reguliavimas bei vidaus ir išorės investuotojų pritraukimas. Užsienio investuotojų įstatymas apibrėžia tokias sąlygas, kurios užtikrina Kanados interesus efektyvaus resursų panaudojimo, aplinkos apsaugos, komercinių interesų, geologinių tyrinėjimų (įskaitant tiesiogines subsidijas) srityse, eksporto kontrolę, vietinių gyventojų interesų apsaugojimą, taip pat taikomos nuostatos, kurios draudžia kompanijoms ir įmonėms su valstybės dalyvavimu naudoti ofšorines schemas sukuriant firmas, kurios gali būti naudojamos turto išpardavimui, tarp jų ofšoru.

1.2.3. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Norvegijoje

Nuo pat pradžių naftos ir dujų resursų įsisavinimo socialinėje ir ekonominėje politikoje ir žemės gelmių išteklių panaudojimo strategijoje Norvegija pozicionavo socialdemokratine doktrina pagrįsta „valstybės gerovės“ koncepcija. Naftos ir dujų ištekliai laikomi tautos pasididžiavimu, kurie turi būti naudojami dabartinės ir ateities kartų gerovės kūrimui.

Norvegija užima trečią vietą pasaulyje pagal naftos ir gamtinių dujų eksportą. Šalis neturi užsienio skolų. Esant dideliems gamtinių išteklių eksporto mastams ir subalansuotam ekonominiam augimui šalis pakankamai stabili pasaulio kainų rinkos svyravimams.

Pagrindiniame teisės akte apibrėžiančiame gamtinių išteklių naudojimą Norvegijoje nurodoma, kad Norvegijos vyriausybė turi nuosavybės teisę į povandeninius naftos telkinius ir išskirtinę teisę valdyti naudinguosius gamtinius išteklius ir niekas kitas negali vykdyti šios veiklos be išduotos licencijos.

Kaip jau buvo minėta anksčiau gamtinių išteklių naudojimas yra visiškai kontroliuojamas ir prižiūrimas valstybės. Dar 1972 m. steigiant „Statoil“ buvo priimtas sprendimas dėl 50 % valstybės dalyvavimo valdant naujai atrastus naftos telkinius. Ateityje valstybės vaidmens svarbą lems telkinio našumas.

Valstybės vaidmenys gamtinių išteklių valdyme:

- kaip savininkas – valstybinės kompanijos rėmuose: „Statoil“ kompanijoje valstybės paketas sudaro 69,5 %;
- kaip privačių kompanijų akcininkas – per specialų finansinį mechanizmą „State Direct Financial Interest“, kurio pagalba valstybė gauna procentinį pelną nuo kompanijos projektų; per paskutinį

dešimtmetį šio mechanizmo pagalba valstybė surinko 10 % daugiau lėšų nei nuo mokesčių ir rinkliavų bendros sumos.

Taip pat gamtinių išteklių valdymas yra reguliuojamas teisine ir mokestine sistema, licencijų mechanizmu.

Pajamų mokesčių tarifas už visą organizacijų pelną universalus visiems mokesčių mokėtojams – 28 %. Šis mokestis, kaip ir specialūs naftos darbų mokesčiai, sudarytas iš grynujų įmonės pajamų. Naftos ir dujų išteklių mokesčių specifika priklauso nuo nustatytos mokesčių bazės. Čia svarbiausi išskaitymai iš mokesčių bazės ir naftos kaina. Finansų ministerijos įstatymai ir įstatyminiai aktai turi visą išskaitymų sistemą, įskaitant įmonės nuostolių išskaitymus iš kitos veiklos (E. Lie, 2013). Išlaidos už mokslinius tyrimus dėl Norvegijos kontinentalinio šelfo problematikos gali būti išskaičiuotos tiek iš esamo mokesčio bazės, tiek iš specialaus mokesčio bazės. Tai parodo mokslinės–techninės veiklos reikšmę valstybiniame lygmenyje. Organizacijų pelno mokesčio ir specialių mokesčių bazę mažina CO₂ išmetimo mokestis. Bendra išskaitymų suma gali siekti apie 50 % mokesčių bazės.

Naftos kaina ir pelnas apmokestinimo tikslais nustatomi pagal norminę kainą. Norminę kainą nustato Naftos kainų Taryba sistemingai įvertinusi rinkos būklę, galiausiai – pagal kainos lygį, už kurią nafta galėtų būti parduodama laisvoje rinkoje tarp nepriklausomų šalių. Norminė kaina nustatoma kaip bendra naftos kaina, išgauta per fiksuotą laiką – dažniausiai per tris ar šešis mėnesius.

Specialaus naftos išteklių mokesčio bazė sumažėja dėl išskaitymo, kurį sudaro 7,5 % operacinių aktyvų kainos, išskaičiuojami per ketverius metus nuo pirmojo amortizacijos mėnesio. Specialus mokestis nesumažina mokesčių bazės dėl kitų pelno mokesčių. Kasmet jo tarifą nustato Stortingas. Paskutiniaisiais metais jis sudaro 50 %.

Mokestį už teritoriją moka licenciatas pasibaigus pirmam licencijos terminui. Tai sudaro 7 tūkst. kronų už 1 kvadr. km su kasmetiniu analogiškos sumos prieaugiu iki 70 tūkst. kronų už 1 kvadr. km.

Rentos (royalty) mokestis už naudingas iškasenas priklauso nuo gauto naftos kiekio. Rentos (royalty) mokestis skaičiuojamas kaip bendrųjų pajamų procentas. Per pastaruosius dvidešimt metų išsilaikė slenkantis rentos (royalty) tarifas – 8–16 %. Jis nustatomas priklausomai nuo iškasenų kiekio telkinyje, jo gylio, eksploatavimo rentabilumo. Slenkantis tarifas didina nedidelių telkinių patrauklumą, eksplotacinio ciklo augimą, sumažina regresinį rentos (royalty) charakterį.

Susidomėjimą skatina individualių asmenų apmokestinimo formavimo metodologijos atskiri elementai ir naudojami mechanizmai ir priemonės. Išskiriamos dvi mokesčių mokėtojų grupės: vieni piliečiai ir išlaikomi piliečiai. Imami mokesčiai: socialinis (tarifas – 7,8 %), pajamų, įskaitant municipalinį (21 %) ir mokestis sulyginimo fondui (7 %); turtingųjų apmokestinimas vykdomas pagal 9,5–13,5 tarifą (priklausomai nuo pajamų lygio). Pajamos išskaičiuojamos bruto pelno bazėje. Iki 2006 m. dividendų mokesčio tarifas buvo 28 %. Tam, kad harmonizuoti kapitalo (tarifas – 28 %) ir atlyginimo apmokestinimą

(suminis tarifas iki 50–52 %), vyriausybė įvedė papildomą dividendų mokestį, kurio tarifas buvo 28 %. Nustatyta išskaitymų iš bendrojo pelno sistema, įskaitant išskaitymus iš mokesčių už dividendus bazės. Suminis kapitalo mokesčio tarifas sudaro 48,16 %. Išskaičiuojamas neapmokestinamas minimumas, kurio dydis 36 tūkst. kronų pirmajai mokesčių mokėtojų grupei ir 29,8 tūkst. kronų antrajai. Išskaitymai apriboti 20 % pelno. Dividendai, kuriuos gauna Norvegijos piliečiai iš užsienio kompanijų, apmokestinami bendra tvarka. Tokiu būdu, nominaliai pelno mokestis siekia 35,8 – 49,3 % bendrų pajamų. Fiziniai ir juridiniai asmenys, išskyrus bendrovių akcininkus moka turto mokestį pagal tarifą nuo 0 iki 1,5 %. Pinigus už naftą šalyje valdo vyriausybė.

Neginčijama Norvegijos sėkmė ekonomikoje ir ypatingai socialinėje sferoje įrodo, jog progresuoja socialinė–ekonominė politika, efektyvi naftos ir dujų išteklių politika, jos sektorius ir teisinis reguliavimas.

1.2.4. Gamtinių išteklių naudojimo reguliavimas Lietuvoje

Lietuvoje gamtinių išteklių naudojimas apibrėžtas dviejuose įstatymuose: „Lietuvos Respublikos mokesčio už valstybinius gamtos išteklius įstatyme“ ir „Lietuvos Respublikos angliavandenilių išteklių mokesčio įstatyme“, kuris nuo 2015 m. sausio 1 d. pakeitė iki tol galiojusį „Lietuvos Respublikos naftos produktų ir naftos valstybės atsargų įstatymą“.

Šiais pakeitimais siekiama nustatyti tinkamą ir ekonomiškai pagrįstą mokesčio už išgaunamus angliavandenilių išteklius dydį, kuris užtikrintų racionalų ir ekonomiškai naudingą tradicinių angliavandenilių, taip pat ir išsklaidytųjų, naudojimą. Pakeitimų uždaviniu įvardijama įplaukų už valstybei priklausančio turto naudojimą gavimas, apmokestinimo ir kontrolės sistemų supaprastinimas, siekiant nustatyti pastovų mokesčio tarifo dydį ir mokesčius mokėti pagal faktiškai išgautą naftos ir dujų išteklių kiekį.

Kartu su minėtu teisės aktu 2014 m. gruodžio 4 d. įstatymu Nr. XII-1382 buvo pakeistas ir Mokesčių administravimo įstatymas, papildant jame pateiktą mokesčių sąrašą nauja mokesčių rūšimi, t. y. vietoj naftos ir dujų mokesčio – angliavandenilių išteklių mokesčiu, įsigaliosiančiu nuo 2015 m. sausio 1 d. Ši mokestį ir toliau administruos Aplinkos ministerija (jos įgaliota institucija) tik tiek, kiek jai pavesta pagal Angliavandenilių išteklių mokesčio įstatymą. Pakeitimais siekiama apmokestinamojo objekto sąvoką suderinti su Žemės gelmių įstatyme įtvirtinta šių išteklių sąvoka: naftos ir dujų ištekliai įvardijami kaip tradiciniai ir išsklaidytieji angliavandeniliai, už kuriuos ir turėtų būti nustatytas išteklių mokestis.

- Taigi Angliavandenilių išteklių mokesčio įstatymas nustato, jog šio angliavandenilių išteklių mokesčio objektas yra Lietuvos teritorijoje ir jos ekonominėje zonoje Baltijos jūroje išgaunami tradicinių ir išsklaidytųjų angliavandenilių ištekliai.

- Mokesčio mokėtojai – Lietuvos ir užsienio apmokestinamieji vienetai bei fiziniai asmenys, išgaunantys tradicinius ir išsklaidytuosius angliavandenilius Lietuvos teritorijoje (įskaitant jos ekonominę zoną Baltijos jūroje).

- Mokestis apskaičiuojamas nuo mokestinio laikotarpio vidutinės mokesčio mokėtojo apskaičiuotos išgautų tradicinių ir išsklaidytųjų angliavandenilių (naftos, dujų) išteklių pardavimo kainos už kubinį metrą gavybos vietoje (iki šiol buvo skaičiuojamas už toną, nors apskaita vykdyta skaičiuojant kubiniais metrais).

- Mokesčio tarifą sudaro bazinis ir kompensacinis angliavandenilių išteklių mokesčio tarifai: baziniu tarifu apmokestinami iš visų telkinių išgauti išteklių; kompensaciniu – išgaunami iš telkinių, jeigu jiems surasti ar surasti ir išžvalgyti arba tik išžvalgyti buvo panaudotos valstybės lėšos. Bazinis tarifas nustatomas:

- tradicinių angliavandenilių (naftos ir dujų) ištekliams – 12 %;
- išsklaidytųjų angliavandenilių (naftos ir dujų) ištekliams – 15 %, tačiau pereinamuosius 3 m. nuo leidimo naudoti išteklius išdavimo dienos, bet ne ilgiau kaip iki 2020 m. sausio 1 d., taikomas 1 % bazinis mokesčio tarifas.

Kompensacinis tarifas yra 9 % Jeigu telkiniui surasti ar surasti ir išžvalgyti arba tik išžvalgyti buvo panaudotos ne vien valstybės lėšos, kompensacinis tarifas sumažinamas proporcingai ne valstybės lėšoms tenkančiai daliai, tačiau ne daugiau negu iki 4,5 %.

- Mokestinis laikotarpis yra kalendorinis ketvirtis, mokesčio deklaracija privalo būti pateikta iki kito kalendorinio ketvirčio pirmojo mėnesio 20 d., o mokestis sumokamas ne vėliau kaip iki kito kalendorinio ketvirčio pirmojo mėnesio 25 d.

- VMI kartu su Aplinkos ministerija (įgaliota institucija) kontroliuoja, ar teisingai apskaičiuotas angliavandenilių išteklių mokestis pagal Aplinkos ministerijos patvirtintą aprašą, suderintą su VMI.

Už nuslėptą ar nedeklaruotą angliavandenilių išteklių kiekį sumokamas mokestis ir dešimteriopa mokesčio dydžio bauda.

Be to, nuo šiol 10 % šio mokesčio bus nukreipiama į savivaldybių biudžetus, dalį gaunamų įplaukų panaudojant bendruomenės poreikiams (iki šiol visas mokestis buvo įskaitomas tik į valstybės biudžetą).

Pakeitimai įsigalios nuo 2015 m. sausio 1 d. Praėjusių mokestinių laikotarpių mokestis už naftos ir dujų išteklius, apskaičiuotas iki šio įstatymo įsigaliojimo, yra tikslinamas pagal deklaracijų teikimo metu galiojusią teisės aktų reikalavimus.

Tikimasi, kad tinkamas angliavandenilių išteklių mokesčio reglamentavimas leis pritraukti investicijas į išsklaidytųjų angliavandenilių išteklių žvalgymą ir gavybą. Tai turėtų būti naudinga tiek dėl gaunamų įplaukų per mokesčių mokėjimą, tiek dėl naujų darbo vietų kūrimo ir energetinio nepriklausomumo didinimo. Kadangi planuojama kiek galima greičiau paskelbti pakartotinę

angliavandenilių išteklių naudojimo konkursą Šilutės–Tauragės plote, būtina iki jo paskelbimo pradžios sutvarkyti teisinę bazę, įskaitant ir mokesčio netradiciniams išsklaidytiesiems naftos ir dujų ištekliams tarifo nustatymą, kuris užtikrintų stabilias valstybės pajamas ir patrauklią aplinką investicijoms į šį verslą Lietuvoje.

Mokesčio už valstybinius gamtos išteklius įstatyme yra išskiriami šie gamtos ištekliai: naudingosios iškasenos, išskyrus angliavandenilius ir durpes, naudojamas gydymo įstaigose; vanduo ir statybinis gruntas; medžiojamieji gyvūnai, apmokestinami pagal medžioklės plotų kategorijas. Mokesčio už naudingąsias iškasenas ir mokesčio už vandenį ir statybinį gruntą tarifai mokesčio mokėtojo indeksuojami pagal Lietuvos statistikos departamento skelbiamą mokestinio ketvirčio vartotojų kainų indeksą. Kainų indeksas nustatomas palyginus mokestinio ketvirčio antrojo mėnesio kainas su 2005 m. gruodžio mėn. kainomis (indeksavimo koeficientas, kurį taikant indeksuojami mokesčio už valstybinius gamtos išteklius tarifai, nustatomas vartotojų kainų indeksą dalijant iš šimto). Šie indeksuoti mokesčio tarifai įsigalioja nuo kiekvieno mokestinio ketvirčio, kurio mokestis deklaruojamas, pradžios.

Mokesčio už medžiojamųjų gyvūnų išteklius tarifai indeksuojami pagal Lietuvos statistikos departamento skelbiamą mokestinių metų vartotojų kainų indeksą. Kainų indeksas nustatomas palyginus mokestinių metų gruodžio mėnesio kainas su 2005 m. gruodžio mėnesio kainomis. Indeksuoti mokesčio už medžiojamųjų gyvūnų išteklius tarifai įsigalioja nuo kalendorinių metų, kurių mokestis deklaruojamas, pradžios, t.y. sausio 1 dienos.

Mokestis apskaičiuojamas ir mokamas už faktinį per mokestinį laikotarpį (metus) išgautą išteklių kiekį, o už medžiojamuosius gyvūnus – už medžioklei naudojamų plotų dydį ir kategoriją.

1.2.5. Naftos pajamų pagrindu formuojami fondai įvairiose valstybėse

Norvegijoje gamtinių išteklių valdymo ir reguliavimo politika bei nacionalinė naftos ir dujų gamybos pramonės kūrimas buvo iš karto priskirtas Norvegijos vyriausybės funkcijoms. Pajamos iš gamtinių išteklių resursų buvo nukreiptos į socialinės ir ekonominės sferos vystymą, kaupiant pajamas fonduose.

Norvegijos naftos pensinis fondas sukurtas dėl to, jog dalis valstybės pajamų buvo išskaičiuota iš dalyvavimo naftos ir dujų išteklių projektuose ir pelno, atsiradusio dėl padidėjusios realios naftos ir dujų kainos, nei buvo prognozuota. Fondas išklėlė sau du tikslus: pirmiausia, sukurti finansinį rezervą, kad būtų išvengta galimų kritinių procesų ir/arba nereikalingo valstybės išlaidų augimo; antras tikslas – suformuoti kapitalą ekonominių ir socialinių uždavinių sprendimui ateityje. Antrojo tikslo ideologija ta, jog neatnaujinami resursai priklauso dabartinei ir tolesnėms kartoms. Šiuo metu Norvegijos naftos pensinis fondas daugiausiai atlieka antrą užduotį. Fondo lėšos yra griežtai kontroliuojamos: nei Vyriausybė, nei

Centrinis Norvegijos bankas negali jų leisti be Stortingo sprendimo, parlamentinių debatų ir neinformavus visuomenės dėl aptarimo rezultatų (E. Lie, 2013). Norvegijos naftos pensinio fondo aktyvų, pasiekusių 650 mlrd. JAV dolerių (tai stambiausias fondas pasaulyje), valdymą įgyvendina Centrinis bankas (apie 80 % aktyvų) ir užsienio finansų institutai. Būtina pažymėti, jog fondo lėšų investavimas į užsienio aktyvus įvyko dėl ribotų galimybių efektyviai juos išnaudoti šalyje. Ir šiais laikais dauguma politinių partijų palaiko fondo lėšų disponavimą užsienyje. Po ilgų ir sunkių debatų Norvegijos naftos pensinis fondas buvo padalintas į pasaulinį pensinį fondą ir Norvegijos pensinį fondą. Pirmojo fondo lėšos bus investuojamos į užsienio aktyvus, o antrojo lėšos, kurias sudaro 10 % bendrųjų, bus nukreiptos į Norvegijos ekonomiką.

Valstybiniai fondai, įsteigti Persijos įlankos šalyse, su daugiau ar mažiau formaliomis fondo lėšų papildymo ar naudojimo taisyklėmis egzistuoja tik Kuveite ir Omane. Kitos šio regiono šalys pasikliauja mažiau formaliomis procedūromis, kurios galėtų apsaugoti nuo galimų pasaulinių naftos rinkos kainų pokyčių.

1960 m. Kuveite buvo sukurtas Visuomeninis rezervinis fondas. Kuveitas – tai šalis, kurios ekonomikos pagrindas – nafta, jis užima šeštą vietą pasaulyje pagal naftos išgavimą. Naftos ir gamtinių dujų eksportas užtikrina labai aukštą pragyvenimo lygį Kuveito gyventojams ir sprendžia visus ekonominius šalies klausimus.

Visuomeninis rezervinis fondas finansuojamas iš naftos pardavimo biudžeto pertekliaus, į fondą buvo nukreiptos visos valstybinės investicijos ir užsienio turto aktyvai. 1976 m. buvo įsteigtas Ateities kartų rezervinis fondas, kurio tikslas užtikrinti ateities kartoms gyvenimą be finansinių rūpesčių. Iš pat pradžių fondo finansavimas susidarė iš 50 % Visuomeninio rezervinio fondo ir iš 10 % nuo visų šalies pajamų (pajamos tiek iš naftos pramonės sektoriaus, tiek iš kitų šaltinių), taip pat iš Investicinio fondo lėšų.

Fondo aktyvai, taip pat kaip ir Norvegijoje, yra laikomi užsienyje, tam, kad būtų sumažinta priklausomybė nuo ekonominės situacijos vidaus rinkoje. Dėl politinių priežasčių informacijos skelbimas apie fondo lėšas yra draudžiamas (reglamentuota įstatymuose). Tačiau galima teigti, kad suma yra pakankamai didelė ir gali užtikrinti ateities kartų finansinį stabilumą. Ateities kartų rezervinio fondo lėšų panaudojimas gali būti įmanomas tik esant Nacionalinės asamblėjos pritarimui. Po Ateities kartų rezervinio fondo įkūrimo Visuomeniniam rezerviniam fondui buvo patikėta ekonominio stabilizavimo funkcija. Be to, fondas valdo valstybės piniginius srautus, įskaitant valstybės skolos aptarnavimą ir vidaus investicijų valdymą. Naftos kainos augimo metu nėra jokių griežtų fondo lėšų kaupimo apribojimų. Daugiausia fondo lėšos susideda iš valstybei priklausančių aktyvų pardavimo, taip pat iš valstybinių įmonių pajamų atskaitymo.

1982 m. Kuveite susiklostė tokia situacija, kai fondai akumulavo didelius išteklius, kuriems valdyti reikėjo įsteigti specialią investicijų valdymo įstaigą, kuriai buvo perduotos visos Finansų ministerijos vykdomos funkcijos, susijusios su šalies turto atsargų valdymu. Fondų sukauptos pajamos yra antroje vietoje po gautų pajamų už naftą. Pastaraisiais metais jos siekė apie 35 % visų Kuveito pajamų (I. A. Rogaćiova, V. E. Hrapov, 2013).

Omane nafta pradėta išgauti 1967 m., o Valstybinis visuomeninis rezervinis fondas buvo įkurtas 1980 m., jo paskirtis – sumažinti arba kompensuoti mažėjančių pajamų, gaunamų iš naftos išgavimo, trūkumą. Naftos išsekimas prognozuojamas po 15–20 metų. Fondo lėšos taip pat naudojamos padengti biudžeto deficitą, atsiradusį dėl išorinių rinkos veiksnių. Fondo lėšų naudojimo klausimas sprendžiamas Finansų ir Energetikos ministrų pasitarimų metu. Taisyklės reglamentuojančios įnašus į fondą keitėsi ne vieną kartą: pirmiausia į fondą buvo išskaičiuojama 15 % nuo visų pajamų susijusių su naftos pramone, 1986 m. tarifas buvo sumažintas iki 5 %, o nuo 1989 m. visos pajamos, viršijančios 15 JAV dolerių už naftos barelį turėjo būti skirtos fondui (M. Razovskij, 2001).

1990 m. Omane buvo įsteigtas nenumatytų išlaidų fondas, kuriam buvo priskirtos šalies ekonomikos stabilizavimo funkcijos. Buvo planuojama, kad jis egzistuos iš likusių nuo mokėjimų į Valstybinį visuomeninį rezervinį fondą lėšų. Ši sistema dar 1993 m. buvo pakeista į naujai sukurtą Naftos fondą, kurio paskirtis buvo investuoti ir plėsti naftos sektorių. Buvo nustatytos naujos fondo finansavimo taisyklės, tačiau didžioji dalis fonde sukauptų lėšų buvo panaudota padengti biudžeto deficitą, dalis lėšų investuota į užsienio aktyvus, o likusi dalis patalpinta į Centrinį Omano banką kaip depozitas

Norint apsaugoti šalies ekonomiką nuo galimų sukrėtimų sukeltų naftos kainų nestabilumo 1998 m. Venesueloje buvo įkurtas Makroekonominis Venesuelos stabilizavimo fondas. Pagrindinis fondo tikslas – stabilizuoti iš naftos pramonės gautų lėšas centrinėje valdžioje, vietinėje administracijoje ir valstybinėje naftos kompanijoje (Petroleos de Venezuela). Fondas vykdo trumpalaikę stabilizavimo politiką, pagal kurią mokėjimai į fondą vykdomi, kai yra viršijamas nustatytas įkainis; jeigu reali kaina yra žemiau nustatyto įkainio, vyriausybė turi teisę panaudoti Fondo lėšas padengti trumpalaikius deficitus. Be to, iš fondo lėšų yra vykdomos investicijos į užsienio aktyvus; šias investicijas valdo Centrinis Venesuelos bankas. Visos pajamos, viršijančios nustatytą lygį, turėjo būti pervestos į Stabilizavimo fondą.

Mokėjimai gaunami iš trijų šaltinių: centrinės valdžios, vietinės administracijos ir valstybinės naftos kompanijos. Kiekvienam iš šių šaltinių yra taikomas individualus mokesčio apskaičiavimas: centrinei valdžiai – tai kintantis vidutinis dydis nuo pajamų mokesčio, apmokamo naftos sektoriaus už paskutinius penkerius metus, rentos (royalties) ir dividendų, išmokamų naftos kompanijos, atskaičiavus privalomus transferinius mokėjimus regioninei valdžiai ir būtinus išskaičiavimus į skolų padengimo fondą; regioninei valdžiai – tai kintantis vidutinis transferinis dydis mokesčių nuo centrinės valdžios už paskutinius penkerius metus; naftos kompanijai – tai vidutinis kintantis mokestis už naftą per paskutinius penkerius

metus, atskaitytas nuo mokesčių. Norint gauti priėjimą prie Fondo lėšų reikalingas Kongreso sutikimas. Fondo lėšų naudojimo klausimas gali būti keliamas tik tada, jeigu dabartinė naftos kaina yra žemesnė už nustatytą žymą, arba jeigu Fondo atsargos viršija 80 % nuo vidutinio lygio valstybės pajamų per paskutinius penkerius metus. Pastaruoju atveju Fondo lėšos gali būti naudojamos tik padengti susidariusiai išorinei skolai arba regioninės valdžios kapitalinių projektų finansavimui.

Žinoma, dėl susiklosčiusios dabartinės ekonominės situacijos sunku prognozuoti Makroekonominio Venesuelos stabilizavimo fondo tolimesnę ateitį.

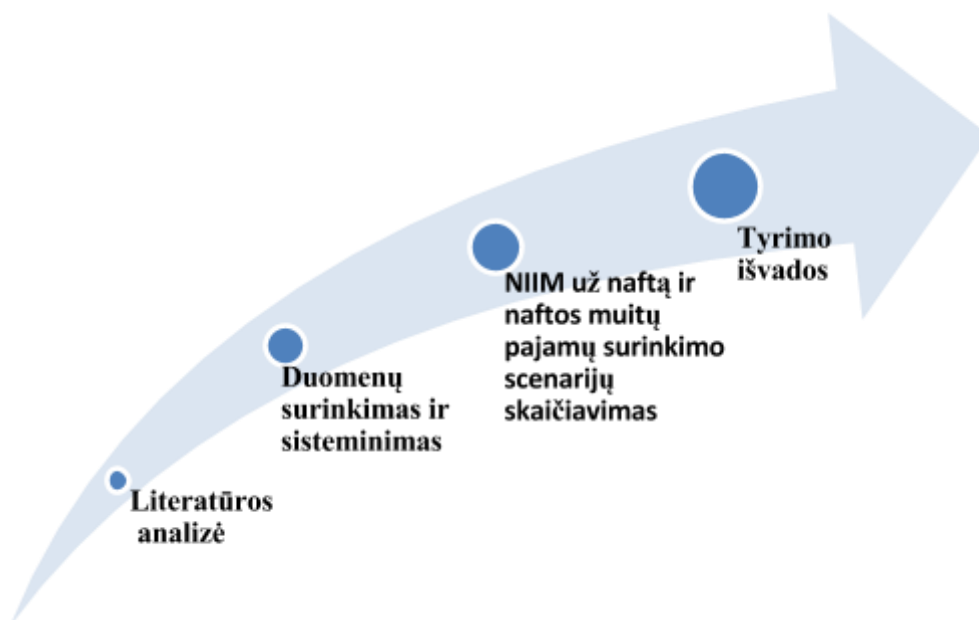
2. TYRIMO METODOLOGIJA

Šio tyrimo tikslas yra įvertinti naftos kainų pokyčių įtaką Rusijos Federacijos biudžetui. Žinant, kad Rusija yra viena iš daugiausiai energetinių išteklių išgaunančių valstybių galime daryti prielaidą, kad pajamos surinktos už gamtinių išteklių naudojimą, ar jų eksportą Rusijos biudžete užima svarbią vietą. Siekiama išsiaiškinti ar nukritusios naftos kainos turės įtaką artimiausių metų Rusijos Federacijos biudžeto pajamoms. Kaip greitai bus panaudotos Rezervinio fondo lėšos, kurios yra skirtos tokiems atvejams, jei biudžete nepakaktų lėšų, jeigu naftos kaina išliktų nepakitusi?

Tyrimo tikslui pasiekti buvo panaudoti Rusijos Federacijos valstybės institucijų duomenys: Rusijos Federacijos Finansų ministerijos, Rusijos federalinės mokesčių tarnybos Rusijos Federacijos izdo, Rusijos Federacijos Statistikos departamento. Pasaulinių organizacijų OECD, OPEC, EIA, Cambridge Energy Research Associates (IHS CERA) duomenimis. Tarptautinių analitinių kompanijų duomenimis: Bloomberg, Investing.com, Anton Equity research, Interfax. Pasinaudota Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektu, Rusijos Federacijos Ekonominio vystymosi ministerijos prognoze.

Tyrimo metu buvo atliekama mokslinės literatūros analizė, duomenų rinkimas, klasifikavimas, sisteminimas, statistinių duomenų analizė, lyginamoji analizė, norminių teisės aktų analizė, grafinis vaizdavimas, interpretavimas,.

Visą tyrimo eigą galima suskirstyti į 4 etapus (žr. 2 pav).

2 pav. Tyrimo eiga

Pirmajame etape, literatūros analizė, buvo renkama ir analizuojama įvairi literatūra gamtinių išteklių mokesčių įtakos Rusijos biudžetui tema: apibūdinama Rusijos Federacijos federalinio biudžeto sistema, į šį biudžetą surinktų lėšų iš gamtinių išteklių mokesčių analizė (NIIM, muitų, akcizų), paaiškinama kaip veikia 2013 m. Rusijoje įvesta „biudžeto taisyklė“, pateikiama Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų analizė.

Antrajame etape (Duomenų surinkimas ir sisteminimas) pateikta statistika apima 2004 – 2015 m.m. Tyrimė pateikiami svarbiausi Rusijos Federacijos ekonomikos duomenys: BVP augimas, pajamų ir išlaidų dinamika, federalinio biudžeto pajamų struktūra, investicijų, importo, eksporto rodikliai ir kiti Rusijos Federacijos ekonomikai įtaką darantys rodikliai: naftos ir gamtinių dujų išgavimo, eksporto, vartojimo kiekiai, naftos kainos vidurkio dinamika, naftos kainos prognozė, naftos kainos ir rublio kurso priklausomybė, Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų pajamų dinamika.

Trečiajame etape pateikiami 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų surenkamų pajamų scenarijai. Pagal 2010 – 2014 m. m. Rusijos Federacijos Statistikos departamento ir Rusijos Federacijos išdo duomenis (žr. 2 lent.) šie mokesčiai sudaro didžiausią dalį surenkamų pajamų iš naftos ir gamtinių dujų. NIIM už naftą 2010–2014 m. m. sudarė apie 33 % visų naftos ir gamtinių dujų pajamų, o muitai už naftą 2010 m. sudarė 43,7 %, 2011 m. – 41,3 %, 2013 m. – 35,7 %, 2014 m. – 35,8 % visų surenkamų pajamų iš naftos ir gamtinių dujų. Dėl šios priežasties scenarijams apskaičiuoti buvo pasirinkti šie mokesčiai.

Scenarijams apskaičiuoti buvo pasinaudota NIIM už naftą mokesčio apskaičiavimo formule ir muitų dydžio apskaičiavimo išvežamai naftai formule.

Formulė NIIM už naftą mokesčio apskaičiavimui:

$$\text{Mokestinio tarifo dydis (rubliais už toną)} \times \text{KC} \quad (1)$$

Čia: Mokestinio tarifo dydis – **766 rublių už išgautą toną** (tarifą nustatė Rusijos Federacijos vyriausybė periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2015 m.), 857 rublių (periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2016 m.), 919 rublių (periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2017 m.) už išgautą demineralizuotą, dehidratuotą ir stabilizuotą vieną naftos toną;

KC– koeficientas charakterizuojantis pasaulinę naftos kainą.

$$\text{KC} = (\text{C}-15) \times \text{R}/261, \text{ (ši KC formulė galioja nuo 2009 m. sausio 1 d.)} \quad (2)$$

Čia: C – vidutinė naftos kaina už mokestinį periodą, JAV dolerių už barelį;

R – vidutinis JAV dolerio kursas rubliais, nustatytas Rusijos Federacijos Centrinio banko mokestiniam periodui.

Gautas mokestinis dydis gali būti sumažinamas indekso charakterizuojantčio naftos išgavimo ypatybes dėka, šio indekso taikymo ypatumai aprašomi Rusijos Federacijos mokesčių kodekse.

Indeksas charakterizuojantis naftos išgavimo ypatybes (NIY) apskaičiuojamas formule:

$$\text{NIY} = \text{KNIIM} \times \text{KC} \times (1 - \text{KV} \times \text{KZ} \times \text{KD} \times \text{KDV} \times \text{KAN}) \quad (3)$$

Čia: KNIIM – 530 rublių (tarifą nustatė Rusijos Federacijos vyriausybė periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2015 m.) 559 rublių (periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2016 m.);

KC – koeficientas charakterizuojantis pasaulinę naftos kainą (jo apskaičiavimo formulė buvo paaiškinta ir parodyta anksčiau šiame darbe);

KV – koeficientas charakterizuojantis konkretaus naftos telkinio išekvojimo lygį;

KZ – koeficientas charakterizuojantis konkretaus naftos telkinio atsargų dydį;

KD – koeficientas charakterizuojantis naftos išgavimo sudėtingumo laipsnį;

KDV – koeficientas charakterizuojantis išgavimo laipsnį konkrečiai anglevandenilio rūšiai.

KAN – koeficientas charakterizuojantis regioną, kur yra išgaunama nafta ir tos naftos savybes, šis koeficientas prilyginamas 1, išskyrus atvejus, kurie nurodyti Rusijos Federacijos mokesčių kodekse.

KV, KZ, KD koeficientus turi apskaičiuoti pats mokesčio mokėtojas, vadovaujantis Rusijos Federacijos mokesčių kodeksu.

Šio mokesčio lengvatų taikymas sudėtingas ir painus, formulę sudaro elementai, kuriuos reikia gauti pagal atskiras formules, o šiems reikalingi papildomi duomenys. Toks lengvatų išskaičiavimo būdas palieka daug vietos įstatymo suvokimo interpretacijai ir sukuria palankias sąlygas atsirasti korupcijai.

Muitų dydžio apskaičiavimas išvežamai naftai:

Susiklosčius dabartinei situacijai, kai pasaulinė vidutinė naftos kaina didesnė nei 182,5 JAV dolerių už toną įstatymas 2015 m. sausio 1 d. – gruodžio 31 d. mokestiniam periodui muitų dydžio apskaičiavimui išvežamai naftai numato tokią formulę:

$$\text{Mnafta} = 0,42 \times (\text{Knaftos} - 182,5) + 29,2 \quad (4)$$

Čia: Knaftos – naftos kaina Europos rinkoje už toną JAV doleriais.

Muitų apskaičiavimas išvežamiems naftos produktams:

Šiuolaikinės muitų apskaičiavimo išvežamiems naftos produktams formulės nustatymą reuguliuoja Rusijos Federacijos vyriausybė. Vadovaujantis patvirtinta Rusijos Federacijos muitų apskaičiavimo

skirtingiems išvežamiems naftos produktams metodika maito dydis apskaičiuojamas pagal formulę, kuri nustatoma pagal išvežamos naftos maito dydį:

$$\mathbf{Mnp} = \mathbf{K} \times \mathbf{Knaftos} \quad (5)$$

Čia: Knaftos – maito dydis išvežamai naftai;

K – apskaičiuotas koeficientas, kurį nustato Rusijos Federacijos vyriausybė kiekvienam skirtingam naftos produktui.

Kadangi kiekvienam naftos produktui yra nustatytas atskiras tarifas, o atskirų naftos produktų išvežamų kiekius būtų apskaičiuoti neracionalu šiame tyrime maitų apskaičiavimo išvežamiems naftos produktams nebuvo atlikta.

12 lentelėje pateikiami 2015 m. NIIM už naftą ir naftos maitų surenkamų pajamų scenarijai, skaičiavimai pateikti Priede (žr. 1 ir 2 priedus) pagal EIA, Rusijos Federacijos Ekonominio vystymosi ministerijos ir Cambridge Energy Research Associates 2015 m. prognozę, kurioje numatoma, kad Rusijoje bus išgauta 525 mln. naftos tonų, o eksportuos 224 mln. tonų.

Pasirinktas realus bazinis NIIM tarifas – nustatytas Rusijos Federacijos vyriausybės periodui nuo sausio 1 d. iki gruodžio 31 d. 2015 m.) – 766 rubliai už išgautą naftos toną.

Naftos barelio ir rublio kurso kaina paimta iš D. Galihanovo (2015) atliko apskaičiavimo (žr. 9 lent.), kur 1 tyrimo atveju naftos kaina – 20 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas – 153,75 rublių, 2 tyrimo atveju naftos kaina – 40 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas – 76,88 rublių, 3 tyrimo atveju naftos kaina – 50 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas – 61,25 rublių, 4 tyrimo atveju naftos kaina – 60 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas – 51,25 rublių.

Apskaičiuoti NIIM už naftą surenkamoms lėšoms su pritaikytomis lengvatomis buvo pasinaudota 2014 m. faktų – 2014 m. lengvatos sudarė 33,58 % visų NIIM už naftą surinktų lėšų (žr. 11 lent.) nors kaip matyti iš 11 lentelės lengvatų kas met vis daugėja dėl vis sudėtingesnių vietų naftos išgavimo ir kitų faktų, buvo pasirinktas šis optimistinis variantas, skaičiavimai pateikti Priede (žr. 4 priedą).

3. RUSIJOS FEDERACIJOS ATVEJO ANALIZĖ

3.1. Gamtinių išteklių mokesčių įtaka Rusijos biudžetui

1991 m. Rusijos Federacijoje prasidėjusios ekonominės reformos tęsiasi iki šiol. Senasis ekonominio valdymo mechanizmas keičiamas į rinkos valdymo metodą. Lemiamą vaidmenį tiek rinkos valdyme, tiek jos reguliavimo mechanizme, atlieka biudžetinė valstybės sistema.

Biudžetinė Rusijos Federacijos sistema apima valstybinių federalinių biudžetą, kurį sudaro federaliniai biudžetai ir Rusijos Federacijos subjektų biudžetai) ir vietiniai biudžetai (A. S. Nešitoj, 2012). Būtent federalinis biudžetas perskirsto nacionalines pajamas ir bendrąjį vidaus produktą, per šį biudžetą mobilizuojami finansiniai resursai, kurie yra būtini šalies ekonominiam vystymuisi, socialinės politikos įgyvendinimui visoje Rusijos Federacijoje taip pat šalies karinio potencialo stiprinimui.

Federalinį biudžetą sudaro lėšos, surenkamos iš:

- Naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčio (iš naftos ir gamtinių dujų);
- Muitų (naftos ir gamtinių dujų importo ir eksporto);
- PVM;
- Akcizų (alkoholio, tabako, degalų, automobilių);
- Pelno mokesčio;
- Naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčio (ne iš naftos ir gamtinių dujų);
- Muitų (ne iš naftos ir gamtinių dujų importo ir eksporto);
- Kitų mokesčių.

Kaip viena iš didžiausių pasaulyje naftos ir gamtinių dujų išgaunančių šalių Rusijos Federacija gauna dideles pajamas (mokesčių ir rinkliavų pavidalu) už savo gamtinių išteklių naudojimą.

98 % surinktų lėšų iš mokesčių už gamtinių išteklių naudojimą ir 100 % surinktų lėšų iš užsienio prekybos (naftos, naftos produktų eksporto ir t.t.) eina į federalinį biudžetą, o ne į regioninį.

Aptarsime tuos mokesčius, kurie yra susiję su gamtinių išteklių naudojimu. Tai akcizai, muitai ir NIIM.

Akcizai

Akcizai – tai netiesioginiai mokesčiai, kurie įvesti Rusijos Federacijoje dar 1992 m. Apmokestinimo objektas – akcizinių prekių apyvarta. Mokestis jau yra įskaitomas į prekės kainą, todėl šį mokestį apmoka pirkėjas.

Valstybė naudoja už akcizus surinktas lėšas biudžeto papildymui ir atskirų prekių vartojimui mažinti.

Akcizinėms prekėms priskiriama:

- Etilo alkoholis;
- Produktai, turintys spirito sudėtyje (nemažiau negu 9 %);
- Alkoholiniai gėrimai;
- Tabako produktai;
- Automobiliai ir motociklai;
- Benzinas;
- Dyzelinis kuras;
- Motorinė alyva dyzeliniams ir benzininiams varikliams;

Akcizo tarifai akcizinėms prekėms gali būti apmokestinami dviem būdais:

- Procentais;
- Rubliais, už atskiro produkto vienetą (specifiniai tarifai).

Pavyzdžiui, automobilinis benzinas (išskyrus tą, kuris su oktaniniu skaičiumi „80“, imtinai) – 2657 rubliai už vieną toną; dyzelinas – 1080 rublių už toną, variklinė alyva – 2951 rubliai už toną. (A. S. Nešitoj, 2012).

Naftos eksporto maito tarifo apskaičiavimas

Rusijos Federacijos Vyriausybė vykdo naftos „Jurals“ kainų monitoringą stebint pasaulio rinkas (Viduržemio jūros regiono ir Roterdamo) siekdama nustatyti vidutinę kainą per stebėsenos laikotarpį. Naftos kainų monitoringas pasaulio rinkose vykdomas kas du kalendorinius mėnesius nuo 2001 m. lapkričio 1 d. Kalendoriniai metai apima 6 monitoringo periodus. Naftos eksporto maito tarifai nustatomi dviem kalendoriniams mėnesiams. Rusijos Federacijos Vyriausybės sprendimas apie naftos eksporto maito tarifo pakeitimą turi būti paskelbtas ne vėliau kaip 10 dienų iki įsigaliojimo. Naftos eksporto maito tarifas apskaičiuojamas taip:

- Atlikus kainų monitoringą Viduržemio jūros regiono ir Roterdamo rinkose vidutinė naftos kaina (markės „Jurals“) yra iki 109,5 JAV dolerių už vieną toną (imtinai) – taikomas 0 % tarifas.
- Atlikus kainų monitoringą Viduržemio jūros regiono ir Roterdamo rinkose vidutinė naftos kaina (markės „Jurals“) yra didesnė nei 109,5 JAV dolerių už vieną toną (imtinai), bet mažesnė nei 146 JAV doleriai už vieną toną (imtinai), neviršijant 35 % skirtumo tarp nustatytos monitoringo metu vidutinės naftos kainos už vieną toną 109,5 JAV dolerių.

- Atlikus kainų monitoringą Viduržemio jūros regiono ir Roterdamo rinkose vidutinė naftos kaina (markės „Jurals“) yra didesnė nei 146 JAV dolerių už vieną toną (imtinais), bet mažesnė nei 182,5 JAV doleriai už vieną toną (imtinais), neviršijant 12,78 JAV dolerių už vieną toną ir 45 % nuo kainos skirtumo tarp nustatytos monitoringo metu vidutinės naftos kainos už vieną toną 146 JAV dolerių.

- Atlikus kainų monitoringą Viduržemio jūros regiono ir Roterdamo rinkose vidutinė naftos kaina (markės „Jurals“) yra didesnė nei 182,5 JAV dolerių už vieną toną (imtinais) (25 JAV doleriai už barelį), bet neviršijant 29,2 JAV dolerių už vieną toną ir 65 % nuo kainos skirtumo tarp nustatytos monitoringo metu vidutinės naftos kainos už vieną toną 182,5 JAV dolerių. Jeigu kaina nustatyta skaičiuojant už naftos barelį, dažniausiai, kaina yra perskaičiuojama už toną. (A. S. Nešitoj, 2012).

Naudingųjų iškasenų išgavimo mokestis

2002 m. įvestas NIIM pakeitė iki tol egzistavusius tris mokesčius: mokestis už teisę naudotis žemės gelmėmis, akcizo mokestį už naudojamas žaliavas ir mokestis už mineralinės–žaliavinės bazės gamybą. Pakeitus įstatymą ir įvedus naudingųjų iškasenų mokestį gamtos resursų naudojimas šalyje išaugo, kas reišė padidėjusį lėšų kiekį Rusijos Federacijos biudžete.

NIIM mokėtojai – organizacijos ir individualūs verslininkai, kurie yra pripažįstami žemės gelmių naudotojais pagal Rusijos Federacijos teisės aktus.

Mokesčio mokėtojai pagal galiojančius teisės aktus privalo registruotis pagal naudojamo žemės gelmės sklypo vietą per 30 dienų nuo valstybinės registracijos licencijos (leidimo) naudotis žemės gelmėmis momento.

Pagal organizacijos registracijos adresą arba pagal fizinio asmens registracijos vietą registruojami mokesčio mokėtojai, kurie užsiima naudingųjų iškasenų išgavimu kontinentiniame šelfe Rusijos Federacijoje, išskirtinėje ekonominėje zonoje, taip pat už Rusijos Federacijos ribų, jeigu naudingųjų iškasenų išgavimas vykdomas, pagal jurisdikciją priklausančioms Rusijos Federacijai, teritorijose (arba nuomojamose iš kitų šalių teritorijose).

Mokesčio bazė yra nustatoma savarankiškai mokesčio mokėtojo kaip kaina išgautos kiekvienos rūšies naudingosios iškasenos, išskyrus naftą ir gamtinių dujų kondensatą gaunamą iš naftos ir gamtinių dujų kondensato atsiradimo vietų ir dujinio kuro iš visų rūšių atsiradimo vietos angliavandenilių žaliavų, pagal kuriuos mokestinė bazė apskaičiuojama pagal išgautą naudingųjų iškasenų kiekį.

Išgautų naudingųjų iškasenų kainos įvertinimas atliekamas remiantis mokesčio mokėtojo, per atitinkamą mokestinį laikotarpį, kainos realizacija arba apskaičiuojant išgautų naudingųjų iškasenų vertę.

NIIM apskaičiuojamas kaip mokesčio tarifas nuo procentinės mokesčio bazės dalies.

Nuo 2002 m. NIIM tarifas apskaičiuojamas kaip bazinis tarifas padaugintas iš didinančio arba mažinančio apskaičiuoto koeficiento. Apskaičiuotas koeficientas (K) prie nustatyto NIIM tarifo yra susijęs su pasauline naftos kaina ir nominaliu keitimo rublio kursu JAV doleriui. Nustatytas pasaulinės kainos lygis – 15 JAV dolerių už barelį, tokiu atveju mokestis netaikomas. Koeficientą galima apskaičiuoti pritaikius formulę:

$$K = (\text{pasaulinė naftos kaina už barelį} - 15) \times \frac{\text{vidutinė rublio kaina už finansinį laikotarpį}}{261} \quad (6)$$

Biudžeto taisyklė

Nuo 2013 m. oficialiai pradėjo veikti taip vadinamoji „Biudžeto taisyklė“, kuri nustato maksimalų biudžeto išlaidų dydį, apskaičiuojamą atsižvelgiant į naftos kainą. Deklaruojamas tikslas – Rusijos biudžeto politikos priklausomybės nuo ekonomikos ciklų mažinimas (D. Jakovenko, 2014).

Biudžeto taisyklė – būdas sterilizuoti naftos ir dujų biudžeto lėšas formuojant specialius biudžeto fondus. Ši taisyklė naudojama:

- Periodiškai atliekant federalinio pajamų biudžeto prognozę, vadovaujantis naftos kainomis – apskaičiuojant vidutinę kainą per nustatytą laikotarpį.
- Pajamas, kurios viršija prognozės rodiklius, persiunčiant į Rezervinį fondą.
- Rezerviniam fondui pasiekus rezervinę apimtį (2014 m. rezervas buvo lygus 7 % BVP), lėšas paskirstant Nacionalinės gerovės fondo papildymui.

Pagal Finansų ministerijos oficialią poziciją, biudžeto taisyklė sumažina federalinio biudžeto priklausomybę nuo pasaulinių rinkų būklės, taip pat užtikrina „oro pagalvę“ krizės atveju (analogišką 2008 m. krizei).

Biudžetinės taisyklės principas faktiškai veikia nuo 2004 m., kuomet buvo įkurtas Stabilizacinis fondas. Šiam fondui galiojo toliau išdėstyta formavimosi tvarka: į jį buvo persiunčiamos naftos ir dujų lėšos, viršijančios nustatytą kainą, kurį buvo 20 JAV dolerių už naftos barelį 2004 m., 27 JAV dolerius 2006 m. Tuo pačiu, naftos kainų dinamika žymiai lenkė viršytos kainos augimą. Specialistų teigimų, į Stabilizacinį fondą patekdavo iki ¼ papildomų lėšų iš teigiamos išorinės konjunktūros.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, nuo 2008 m. vasario 1 d. Stabilizacinis fondas buvo padalintas į dvi dalis: Rezervinį fondą 125,41 mlrd. JAV dolerių ir Nacionalinės Gerovės fondą 31,98 mlrd. JAV dolerių (pagal pateiktus Rusijos Federacijos Finansų ministerijos duomenis).

Atsižvelgus į Tarptautinio valiutos fondo rekomendacijas, Rusijos Federacijos Vyriausybė nustatė taisyklę biudžeto formavimui, skirtą 2008–2010 m. laikotarpiui:

- Ne naftos ir dujų biudžeto deficito dydis – 4,7 % BVP.

- Naftos ir dujų transferas – naftos ir dujų pajamų dydis, kurį galima nukreipti į išlaidų biudžeto straipsnių finansavimą – 3,7 % BVP.

Buvo tikimasi, jog galbūt „saugu“ skolintis 1 % BVP biudžeto deficito finansavimui. Rezervinio fondo rezervo apimtis lygi 10 % BVP. Peržengus šią rezervo ribą naftos ir dujų lėšos turi būti nukreiptos į Nacionalinės gerovės fondą.

Dėl 2008 m. krizės, aukščiau nurodyta taisyklė nustojo veikti. Nauja ribinė kaina buvo 45–50 JAV dolerių už barelį, kuris užtikrindavo naftos ir dujų lėšas 4,7 % BVP lygyje. 2011 m. rezervinė Rezervinio fondo apimtis buvo 7 % BVP.

2012 m. buvo pasiūlyta biudžeto taisyklė, su dviem naujovėmis:

- Ribinė naftos ir dujų lėšų kaina turi būti neprognuojama, o apskaičiuojama pagal statistinius praeitų metų duomenis, kaip pastovus rodiklis;
- Biudžeto išlaidų apimtis turi būti apskaičiuojama kaip naftos ir dujų pajamų ir naftos ir dujų apskaičiuojamos naftos kainos ribose suma plus maksimaliai galimas biudžeto deficitas, kurio dydis 1 % BVP.

Oficialiai biudžeto taisyklė pradėjo veikti nuo 2013 m. sausio 1 dienos. Nustatyta kaina buvo apskaičiuota per penkerius metus ir sudarė 91 JAV dolerį už barelį. Reikia pažymėti, jog 2018 m. apskaitos laikotarpis bus dešimt metų. 2014 m. nustatyta kaina išaugo iki 92 JAV dolerių už barelį.

Rusijos Federacijos Vyriausybės 2013 m. kovo 4 d. nutarimu Nr. 293, valstybinė programa „Valstybės finansų valdymas“ numato galimybę plėsti automatiniams stabilizatoriams į kitus biudžetinės sistemos elementus ir lygius, be to, tai dalinai galima vykdyti Rusijos Federacijos ir municipalinio švietimo subjektų skolų politikoje. Finansų ministerijos darbuotojai neatmeta galimybės, jog biudžeto taisyklė ateityje gali būti taikoma regionų ir municipalitetų biudžetams.

Biudžeto taisyklė atlieka dvi pagrindines funkcijas: nustato naftos ir dujų pajamų paskirstymo algoritmą suverenių fondų atžvilgiu ir nustato ribas biudžeto išlaidų daliai. Ryšium su pastarąja funkcija, ekspertai diskutuoja apie tokios taisyklės nustatymo tikslingumą.

Išskiriami du pagrindiniai požiūriai į problemą:

- Būtina palengvinti biudžeto taisyklę atsižvelgiant į valstybinių sąnaudų apribojimus;
- Būtina išlaikyti griežtą taisyklę, apribojančią valstybines sąnaudas.

Rusijos prezidento pagalbininkas Andrejus Belousovas pasisakė už biudžeto taisyklės palengvinimą, siūlydamas sumažinti Rezervinio fondo ribas nuo 7 iki 5 % BVP, kad nukreiptų išlaisvintas lėšas kelių taisyms, kurių būklė trukdo šalies ekonomikos augimui. Su A. Belousovu sutiko ir ekonominio vystymosi ministro pavaduotojas A. Klepačius:

„Mes turime būti maksimaliai sąžiningais ir tuomet pasakyti: taip, mes išsaugome biudžeto taisyklę, tačiau tuo pačiu turime sutikti, jog aukštų augimo tempų nebus, esant tokiai pasaulinei konjunktūrai. Tie augimo tempai, kuriuos galime turėti – tai du–trys procentai“.

Šią poziciją palaiko ekonomikos vystymosi ministras A. Uliukajevas. Jis teigia, jog biudžeto taisyklė turi būti „jautri investiciniam ciklui arba keistis pagal tai, kokia investicinė situacija susidaro“. Pagal Vyriausybės pirmininko pavaduotojos O. Golodec nuomonę, taisyklė negatyviai veikia ekonominę ir socialinę šalies vystymąsi – klausimas kyla ne tik dėl socialinių, bet ir dėl investicinių lėšų.

Už griežtos biudžetinės taisyklės išsaugojimą atsako Rusijos Federacijos Finansų ministerija. Biudžeto taisyklės įvedimą palaikė Tarptautinio valiutos fondo vyriausiasis Rusijos patarėjas A. Spilimbergo.

D. Jakovenko (2014) išskiria tris pagrindinius argumentus dėl taisyklės atsisakymo:

- Pagrindinis argumentas, išsakomas dėl biudžeto taisyklės sušvelninimo, tai biudžeto deficito ribos padidinimas, leidžiantis nukreipti lėšas į ekonomikos investicijų didinimą. Ekonomikos vystymosi ministerija teigia, jog deficito didinimas 2015 m. nuo 1 iki 1,5 % BVP (400 mlrd. rublių) leis padidinti ekonominio augimo tempus.

- Griežto taupymo režimas, nustatytas taisykle, daro negatyvią įtaką ne tik nacionalinės ekonomikos investicijų vystymuisi, bet ir socialiniam šalies vystymuisi.

- Gamtos resursų pervedimas į finansinius (lėšų kaupimas suvereniuose fonduose) ne optimalus. Infrastruktūros išlaidos, gamybos lėšos (materialinių resursų kūrimas) formuoja kitokią ūkio struktūrą. Krizės laikotarpiu labiau išsivysčiusi ir diversifikuota ekonomika gali pareikalauti daug mažesnių išlaikymo resursų.

O Ilgalaikio strateginio planavimo departamento prie Rusijos Federacijos Finansų ministerijos direktorė Fedorova R.R. vieno interviu metu pasisakė apie biudžetinės taisyklės privalumus:

- Svarbus taisyklės pranašumas tame, jog ji užtikrina pasiruošimą ilgalaikiam naftos kainų sumažinimui. Biudžeto taisyklė turi leisti automatiškai keisti biudžeto politiką naftos kainų augimo sumažinimo arba pristabdymo laikotarpiu.

- Biudžeto taisyklė turi užtikrinti makroekonomikos stabilumą. Jo peržiūrėjimas gali daryti neigiamą įtaką investuotojams.

3.2. Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų analizė

Rezervinis Rusijos Federacijos ir Nacionalinės gerovės fondai buvo įsteigti 2008 m. vasario 1 d., po to kai buvo išskaidytas Rusijos Federacijos stabilizavimo fondas. Rezervinis Rusijos Federacijos fondas (toliau – Rezervinis fondas) yra federalinio biudžeto dalis. Rezervinis fondas skirtas užtikrinti

valstybės prisiimtus įsipareigojimus, tuo atveju, jei biudžete nepakaktų už naftos ir gamtinių dujų surinktų lėšų. Rezervinis fondas prisideda prie stabilaus ekonominio šalies vystymosi mažinant infliacinį spaudimą ir nacionalinės ekonomikos priklausomybę ir svyravimą nuo gaunamų iš neatkuriamų gamtinių resursų eksporto. Rezervinis fondas praktiškai pakeitė Rusijos Federacijos stabilizavimo fondą. Priešingai nuo Rusijos Federacijos stabilizavimo fondo be federalinio biudžeto lėšų gaunamų už naftos išgavimą ir eksportą Rezervinio fondo formavimo šaltinis yra ir lėšos gautos iš federalinio biudžeto už dujų išgavimą ir eksportą. Po naftos ir gamtinių dujų transfero likusios lėšos pereina į Rezervinį fondą. Maksimalus Rezervinio fondo dydis patvirtinamas federaliniu biudžeto įstatymu kitiems mokestiniams metams 10 % nuo prognozuojamo bendrojo vidaus produkto vertės. Po nustatytos sumos pasiekimo Rezerviniame fonde likusios naftos ir gamtinių dujų lėšos perduodamos į Nacionalinės gerovės fondą.

Naftos ir gamtinių dujų pajamos formuojamos:

- iš tiesioginio federalinio mokesčio renkamo iš naudingųjų iškasenų vartotojų;
- iš naftos eksporto muitų;
- iš gamtinių dujų eksporto muitų;
- iš gaminių pagamintų iš naftos eksporto muitų;

Pagal Rusijos Federacijos ministerijos duomenis Rezervinio fondo lėšos 2015 m. kovą siekia 77,05 mlrd. JAV dolerių.

Nacionalinės gerovės fondas taip pat kaip ir Rezervinis fondas yra federalinio biudžeto dalis. Fondo paskirtis tapti tvaraus Rusijos Federacijos piliečių pensijinio aprūpinimo mechanizmo dalimi ilgalaikėje perspektyvoje. Nacionalinės gerovės fondo tikslas teikti finansavimą piliečių savarankiško kaupimo pensijoms ir padengti Rusijos Federacijos pensijinio fondo biudžeto deficitą. Šis fondas formuojamas tokiu pačiu principu kaip ir Rezervinis fondas.

Fondo prieinamumo problemą iškėlė Didžiosios Britanijos mokslininkai atstovaujantys „The Economist“ mokslinį leidinį, tvirtina, kad visos 2014 m. fondo lėšos (apie 80 mlrd. JAV dolerių) buvo investuotos į skirtingus ilgalaikius projektus, ir dabar, esant skubiam reikalui, nėra galimybės, jomis pasinaudoti. Pasak „The Economist“ lėšos buvo panaudotos Olimpinėms rungtynėms Sočyje.

Be to, tarptautinių sankcijų prieš Rusiją įvedimas 2014 m. pavasarį apribojo Rusijos Federacijos prieinamumą prie tarptautinių kapitalo rinkų. Tam, kad kompensuotų šiuos nuostolius, kai kurios kompanijos priėmė sprendimą pasinaudoti Nacionaliniu gerovės fondu. 2014 m. rugpjūtį kompanija „Rosneft“ kreipėsi į Rusijos Federacijos vyriausybę su prašymu išduoti 42 mlrd. JAV dolerių kreditą iš Nacionalinės gerovės fondo, kas prašymo momentu sudarė pusę fondo lėšų. 2014 m. gruodį buvo priimtas Federacinis įstatymas dėl Rusijos Federacijos biudžeto kodekso pakeitimo, pagal kurį iki 10 % Nacionalinės gerovės fondo lėšų gali būti pervestos į Rusijos Federacijos bankus finansuoti

infrastruktūrinius projektus. 2014 m. gruodžio 30 d. bankas „VTB“ gavo pirmą 150 mlrd. rublių įnašą iš Nacionalinės gerovės fondo, antras įnašas laukiamas pirmame 2015 m. ketvirtyje.

Pagal Rusijos Federacijos ministerijos duomenis Nacionalinės gerovės fondo lėšos 2015 m. balandį siekė 75,70 mlrd. JAV dolerių.

3.3. Naftos mokesčių poveikio biudžetui analizė

Iki 2008 m. pasaulinės krizės, gautų pajamų už naftos ir gamtinių dujų išgavimą dėka, Rusija padarė didelę ekonominę pažangą. Po pasaulinės 2008 m. prasidėjusios krizės, Rusijos ekonomika pradėjo atsigauti 2010 m. (žr. į 1 lent.) sekantis Rusijos ekonomikos silpnėjimas pastebimas nuo 2012 (žr. ten pat) metų vidurio, kuris pirmiausiai buvo siejamas su investicijų pauze, kurią lėmė skolų krizė eurozonoje. Mažėjant ekonominiam augimui tapo pastebimos struktūrinės problemos, tokios kaip padidėjusios išlaidos dėl sumažėjusių darbingumo resursų. Tai sąlygojo bendrojo pelno dalį BVP struktūroje. Galų gale investicinė pauzė užsitęsė iki 2014 m., prie kurios prisidėjo nauji veiksniai stabdantys ekonominį augimą, kurį rodo nedidelis BVP augimas (žr. 2 pav.)

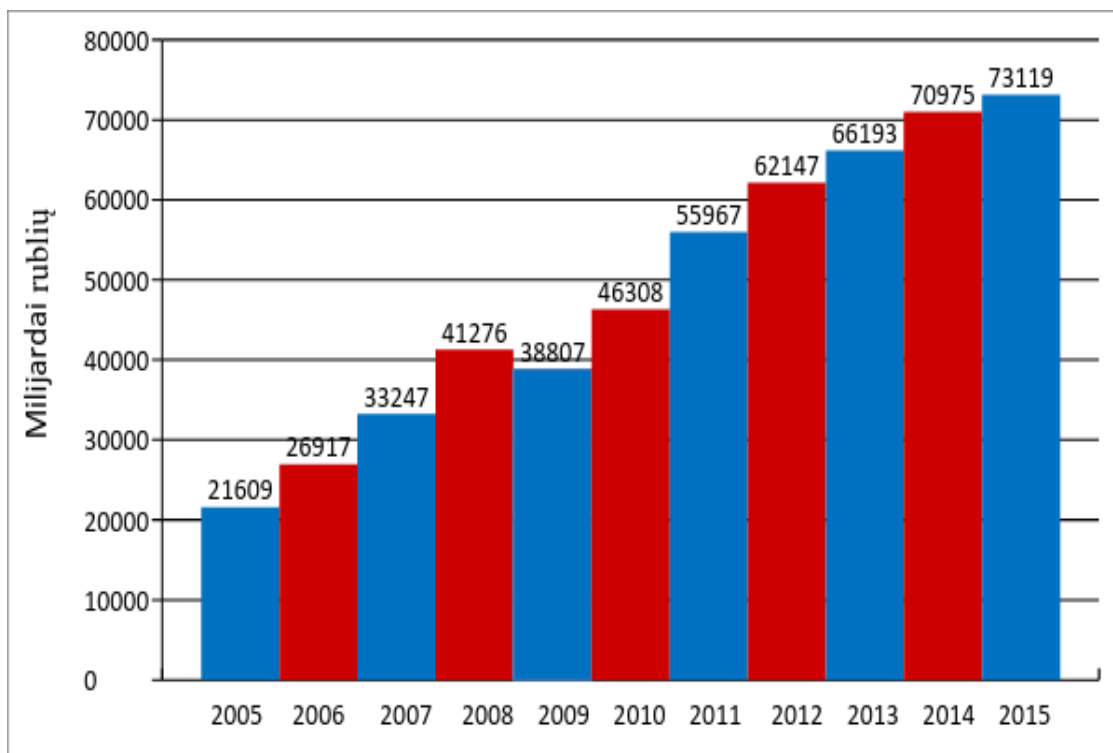
1 lentelė. Rusijos Federacijos BVP augimas 2005–2015 m. m.

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Mlrd. rublių	21609	26917	33247	41276	38807	46308	55967	62147	66755	70975	73119
BVP augimas	6,37	8,15	8,53	5,24	-7,82	4,5	4,26	3,43	1,32	0,32	0,03

*2015 m. prognozė

Šaltinis: OECD Economic Outlook No 96 – November 2014, Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektas, 2015.

Prognozuojama, kad Rusijos Federacijos BVP augimas 2015 m. dar labiau sumažės, nei praėjusiais metais. 2015 m. balandžio 10 d. Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūma priėmė Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektą, kuriame BVP sumažinamas nuo dabar galiojančio Rusijos Federacijos 2015 m. biudžeto patvirtinto įstatymo, kur BVP 77498 mlrd. rublių iki 73119 mlrd. rublių. Tai reiškia, kad prieš tai lauktas BVP augimas 1,2 % dabar galiojančiame įstatyme, pakeis poziciją ir naujame pakeitimo projekte BVP yra sumažintas 3 %.

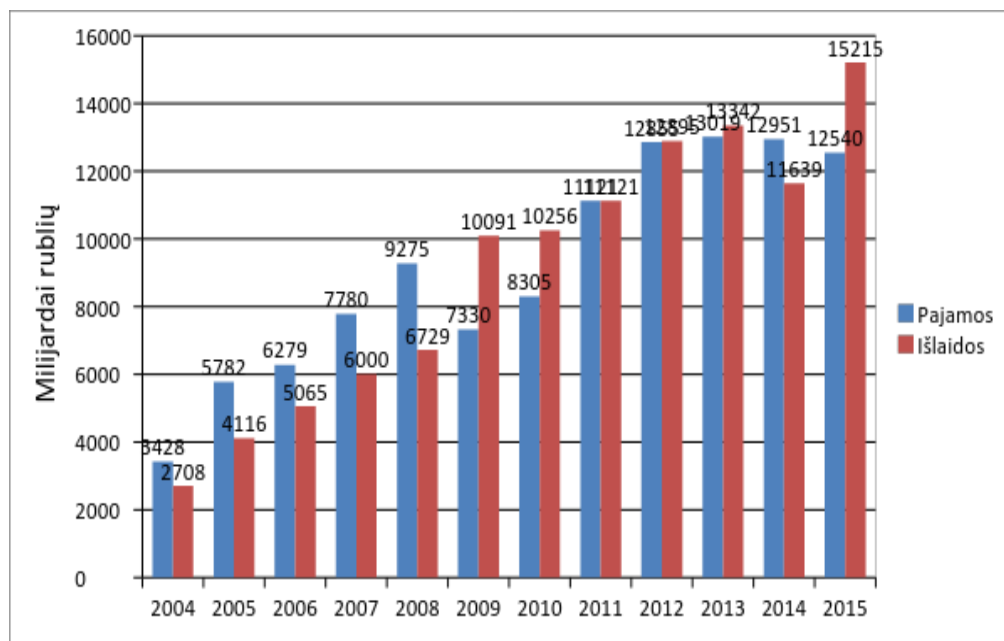
*2015 m. prognozė

Šaltinis: OECD Economic Outlook No 96 – November 2014, Rusijos Federacijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektas, 2015.

3 pav. 2005–2015 m. m. Rusijos Federacijos BVP

Pateiktame 3 pav. Rusijos Federacijos biudžeto pajamų ir išlaidų dinamikoje nuo 2004 m. iki 2009 m. matome, kad pajamos visuomet viršėjo išlaidas ir sudarė proficitinį biudžetą. 2009 m. įsibėgėjusi ekonominė pasaulinė krizė padarė didžiulę įtaką ir 2009 – 2010 m. m. Rusijos Federacijos biudžete išlaidos buvo didesnės nei pajamos ir sudarė deficitinį biudžetą, 2011 m. matome subalansuotą biudžetą, o 2012 – 2013 m. m. įžvelgiame išlaidas ne daug viršijančias pajamas – deficitinį biudžetą. 2014 m. Rusijos Federacijos pajamos išaugo ir sudarė proficitinį biudžetą.

Pagal Rusijos Federacijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos priimtą Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektą, 2015 m. Rusijos Federacijos biudžetas turėtų būti deficitinis ir sudaryti 12540 mlrd. rublių pajamų (17,1 % BVP), o išlaidos – 15215 mlrd. rublių.

Šaltinis: Rusijos Federacijos izdo duomenys

4 pav. Rusijos Federacijos federalinio biudžeto pajamų ir išlaidų dinamika 2004–2015 m.m.

Žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 2 lent.) galime matyti, kokią dalį Rusijos Federacijos federalinio biudžeto 2010–2014 m. m. sudarė surinkti mokesčiai. Rusijos Federacijos biudžeto pajamas prasminga skirti į „Pajamas iš naftos ir gamtinių dujų“ ir „Pajamas ne iš naftos ir gamtinių dujų“. Matome, kad pajamos iš naftos ir gamtinių dujų kasmet Rusijos Federacijos biudžete sudaro apie 50 % viso federalinio biudžeto – didžiausia dalis šių pajamų susideda iš muitų (naftos), kurios sudaro 35,7–43,7 % viso federalinio biudžeto ir NIIM (naftos) – 32,7–35 %.

Mokesčiai surinkti už gamtines dujas (NIIM, muitai) sudaro nedidelę dalį federalinio biudžeto, todėl Rusijos Federacijos biudžetas labiau priklauso nuo naftos kainos pasaulyje, nei nuo gamtinių dujų.

Pagal Rusijos Federacijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos priimtą Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projektą, 2015 m. biudžeto pajamos turėtų siekti 12540 mlrd. rublių, iš kurių 5687 mlrd. rublių yra pajamos iš naftos ir gamtinių dujų, o 6853 mlrd. pajamos ne iš naftos ir gamtinių dujų.

2015 m. sausio 1 d. įsiteisėjusio mokestinio manevro esmė yra ta, kad 2015–2017 m. m. periodu etapiškai mažinti naftos ir naftos produktų muitų mokesčių taip pat didinant NIIM naftos tarifą. Iš pradžių Finansų ministerijos paskaičiavimais valstybė turėjo gauti pelną nuo šio mokestinio manevro už trejus metus – 174 mlrd. rublių. Tačiau dabar situacija pasikeitė ir Valstybės Dūmos Biudžeto, ir mokesčių komitetui atliktus perskaičiavimą šio mokestinio manevro dėka Rusijos Federacija 2015 m. negaus 600 mlrd. rublių. Tai nutiks dėl JAV dolerio kurso padidėjimo ir nukritusios naftos kainos, šie veiksniai sumažins NIIM ir naftos eksporto pajamas.

2 lentelė. Rusijos Federacijos 2010–2014 m. m. federalinio biudžeto pajamų struktūra

Mokestis	2010		2011		2012		2013		2014	
	<i>Mrlđ. rublių</i>	%	<i>Mrlđ. rublių</i>	%	<i>Mrlđ. rublių</i>	%	<i>Mrlđ. rublių</i>	%	<i>Mrlđ. rublių</i>	%
IŠ VISO PAJAMŲ	8305,41	100	11367,65	100	12855,5	100	13019,94	100	12951,4	100
Pajamos iš naftos ir gamtinių dujų	3830,67	46,1	5641,77	49,6	6453,18	50,2	6534,04	50,2	6127,22	47,3
NIIM (nafta)	1266,82	33,1	1845,83	32,7	2132,57	33,0	2190,19	33,5	2003,27	32,7
NIIM (gamtinės dujos)	85,06	2,2	136,27	2,4	257,39	4,0	311,73	4,8	372,87	6,0
NIIM (dujų kondensatas)	9,36	0,1	6,39	0,05	9,80	0,08	12,64	0,1	12,80	0,2
Muitai (nafta)	1672,41	43,7	2332,37	41,3	2489,65	38,6	2333,61	35,7	2191,12	35,8
Muitai (gamtinės dujos)	193,26	5,0	384,43	6,8	433,50	6,7	479,04	7,3	593,11	9,7
Muitai (produktai pagaminti iš naftos)	603,76	15,8	936,48	16,6	1130,28	17,5	1206,84	18,5	954,06	15,7
Pajamos ne iš naftos ir gamtinių dujų	4474,74	53,9	5725,88	50,4	6402,36	49,8	6485,90	49,8	6824,18	52,7
Pelno mokestis	255,03	5,6	342,6	5,9	375,82	5,8	352,21	5,4	362,61	5,31
PVM	2498,26	55,83	3250,4	56,80	3545,80	55,38	3539,01	54,56	3604,05	52,83
Akcizai	143,95	3,2	278,36	4,9	395,25	6,17	524,41	8,09	670,83	9,83
Muitai	587,5	13,13	692,93	12,10	732,76	11,45	683,83	10,57	690,05	10,11
Kiti mokesčiai	990,0	22,12	1161,58	20,29	1352,73	21,20	1386,44	21,38	1496,19	21,92

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Rusijos Federacijos Statistikos departamento ir Rusijos Federacijos išduomenis

Pagal 3 lentelėje pateiktus duomenis matome, kad investicijos Rusijos Federacijoje 2014 m., lyginant su 2013 m. sumažėjo 2,3 %, o 2015 m. prognozuojama, kad investicijos dar labiau mažės. Investicijų į pagrindinį kapitalą mažėjimas pirmiausiai buvo siejamas su skolų augimo krize eurozonoje. Tačiau 2014 m. prie to dar labiau prisidėjo ekonomikos augimą apribojantys veiksniai: Ukrainos konflikto eskalavimas, ekonominių sankcijų įvedimas Rusijoje ir naftos kainų kritimas 2014 m. viduryje lėmė neapibrėžtumo augimą, pajamų mažėjimą ir nesusitikimą verslu.

2014 m. pastebimas žymus importo sumažėjimas, palyginus su 2013 m. – tai susiję su Rusijos ekonomikos atšalimu, kuriam įtaką padarė nuvertėjęs rublis ir tam tikrų produktų importo apribojimas.

Eksporto sumažėjimą lėmė tiek naftos ir gamtinių dujų pasaulinis kainų sumažėjimas, tiek šių gamtinių išteklių tiekimo apimtis į išorinę rinką. Nepaisant padidėjusios gamtinių išteklių gavybos kiekio, eksportas 2014 m. žymiai sumažėjo, lyginant su 2013 m., o 2015 m. prognozuojamas dar mažesnis eksporto

3 lentelė. Rusijos Federacijos 2013–2014 m. m. investicijų, importo ir eksporto rodikliai ir prognozė

	2013	2014	2015
Investicijos į pagrindinį kapitalą, %	-0,2	-2,5	-13,7
Visas eksportas, mlrd. JAV dolerių,	523	494	334
Visas importas, mlrd. JAV dolerių,	341	308	197
Viso importo augimo tempas %	-0,8	-8,6	-33,9

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Rusijos Federacijos Ekonomikos vystymosi ministerijos pranešimu „2015 m. Rusijos Federacijos socialine–ekonomine vystymosi prognozė“, 2015

Didžiausią Rusijos Federacijos eksporto dalį sudaro nafta, todėl naftos paklausos ir pasiūlos santykis pasaulyje Rusijos Federacijai labai svarbus. 2015 m. OPEK šalys narės nusprendė ne mažinti naftos išgavimo pajėgumų, jų apimtis pasaulinėje gavyboje sudarys 38,8 % 2015 m. ir išliks tokia pat aukšta iki 2017 m. Tokios šalys kaip JAV, Kanada, Brazilija periodiškai kels gavybos lygį naujų gelmių, išgavimo ir transporto technologijų dėka. Dėl šios priežasties 2015 – 2017 m. m. Rusijos Federacijai taps sunkiau konkuruoti su kitomis vaslybėmis dėl vietos pasaulinėje naftos rinkoje.

Nors 2014 m. Rusijos Federacija išgavo didžiausią kiekį per visą Rusijos Federacijos naftos išgavimo istoriją – 525 mln. tonų (žr. į 4 lent.). Naftos išgavimas 2014 m. padidėjo mažiau nei 1 % lyginant su 2013 m. t.y. 2014 m. buvo išgauta 3 mln. tonų daugiau nei 2013 m.

4 lentelė. Pasaulinė naftos gavyba (mln. tonų į metus)*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Pasaulinė gavyba	4476	4497	4570	4636	4695	4762
OECD	1122	1178	1259	1307	1311	1314
JAV	603	664	747	789	827	830
Kanada	192	204	218	222	228	229
Kinija	217	222	223	224	226	231
Brazilija	114	121	127	128	142	150
OPEC	1843	1793	1792	1799	1832	1850
Rusija	519	522	525	525	525	521

*Skaičiuojant visas skystas angliavandenilio rūšis Šaltinis: Energy Information Administration (EIA); Rusijos Federacijos Ekonominio vystymosi ministerijos prognozė; Cambridge Energy Research Associates (IHS CERA).

2014 m. pasaulinis skystų angliavandenilių vartojimas sudarė 4,5 mlrd. tonų. Pastovi paklausos viršijimo tendencija pasiūlai, kuri buvo pastebima nuo 2000 m. vidurio 2012 m. pasikeitė į priešingą pusę – susidarė perteklinė pasiūla.

Ilgametis kumuliacinis pertekliaus poveikis tapo vienu iš pagrindinių veiksnių, lėmusių fundamentalų, didelį naftos kainos kritimą 2014 m. antroje pusėje. Remiantis EIA paskaičiavimais 2015 m. ir 2016 m. skystų angliavandenilių paklausa išsaugės 1,5 %, o 2017 m. augant pasaulinei ekonomikai išsaugės iki 1,6 %.

5 lentelė. Pasaulinis naftos vartojimas (mln. tonų į metus)*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Pasaulinis vartojimas	4420	4475	4522	4587	4657	4731
JAV	920,6	943,9	948,9	961,8	971,9	977,8
Europa (OECD)	685,9	678,0	669,7	664,2	671,4	678,2
OECD – iš viso	2285	2294	2280	2287	2300	2318
Japonija	233,8	225,7	215,5	211,2	204,1	207
Kinija	511,6	528,1	546,7	562,5	588,1	613,2
Indija	180,3	183,5	188,4	195,4	200,3	206,5
Brazilija	139,7	146,3	153,6	156,6	158,1	158,9
Rusija	141,1	134,3	138,8	144,5	147,0	147,8
Šalys – ne OECD narės	2134,8	2181	2242	2301	2357	2413

*Skaičiuojant visas skystas angliavandenilio rūšis

Šaltinis: Energy Information Administration (EIA); Rusijos Federacijos Ekonominio vystymosi ministerijos prognozė; Cambridge Energy Research Associates (IHS CERA).

Naftos produktų eksportas nuo 2008 m. visuomet nenutrūkstamai augo, o 2014 m. padidėjo net 12,2 mln. tonų, lyginant su 2013 m., tačiau dėl šios priežasties sumažėjo naftos eksportas – 2014 m. jos buvo eksportuota 15,9 mln. tonų mažiau nei 2013 m. EIA prognozuoja, kad susiklosčius tokiai politinei situacijai pasaulyje, Rusijos naftos ir naftos produktų eksportas 2015 m. sumažės, tačiau gamtinių dujų eksportas išsaugės.

6 lentelė. 2008–2015 m. m. RF naftos ir gamtinių dujų eksporto kiekiai

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
								prognozė
Naftos eksportas mln. tonų	243,1	247,6	250,5	244,3	240,0	236,6	220,7	224,3
Naftos produktų eksportas mln. tonų	118	124,5	131,1	133,1	138,2	151,7	163,9	162
Gamtinių dujų eksportas mln. tonų	195,4	168,3	177,9	189,8	178,7	196,4	175,2	178,1

Šaltinis: Energy Information Administration (EIA); Rusijos Federacijos Ekonominio vystimosi ministerijos prognozė; Cambridge Energy Research Associates (IHS CERA).

Naftos kainų staigų sumažėjimą lėmė tokie faktoriai kaip didelės naftos atsargos išsivysčiusiose pasaulio šalyse, jos perteklinė pasiūla, kuri atsirado esant sparčiam gamtinių išteklių išgavimui valstybėse, kurios neįeina į OPEK, silpnas pasaulinis naftos poreikio augimas, ir OPEK nenoras mažinti išgavimo kvotas.

Pagrindiniai veiksniai, kurie gali daryti spaudimą naftos kainoms – naftos pasiūlos didinimas iš JAV, Libijos ir Irako, taip pat švelnios monetarinės politikos ciklo pabaigimas pagrindinėse išsivysčiusiose šalyse. Saudo Arabija ir kitos OPEC šalys atsisakė svarstyti naftos išgavimo kiekių mažinimo galimybę, bijodamos prarasti dalį rinkos, kuri perteklinės pasiūlos atveju gali būti greitai užimta eksportuotojais, kurie neturi įsipareigojimų šalių – eksportuotojų organizacijai.

Pasak EIA prognozės 2015 m. pasaulinėje naftos rinkoje išliks perteklinė pasiūla. Nepelningų gamybinių pajėgumų uždarymas ir investicijų mažinimas prives prie pasiūlos mažinimo ne anksčiau kaip antroje metų pusėje.

7 lentelė. Naftos (Brent) kainos (JAV dolerių už barelį) vidurkio dinamika 2005–2015 m. m.

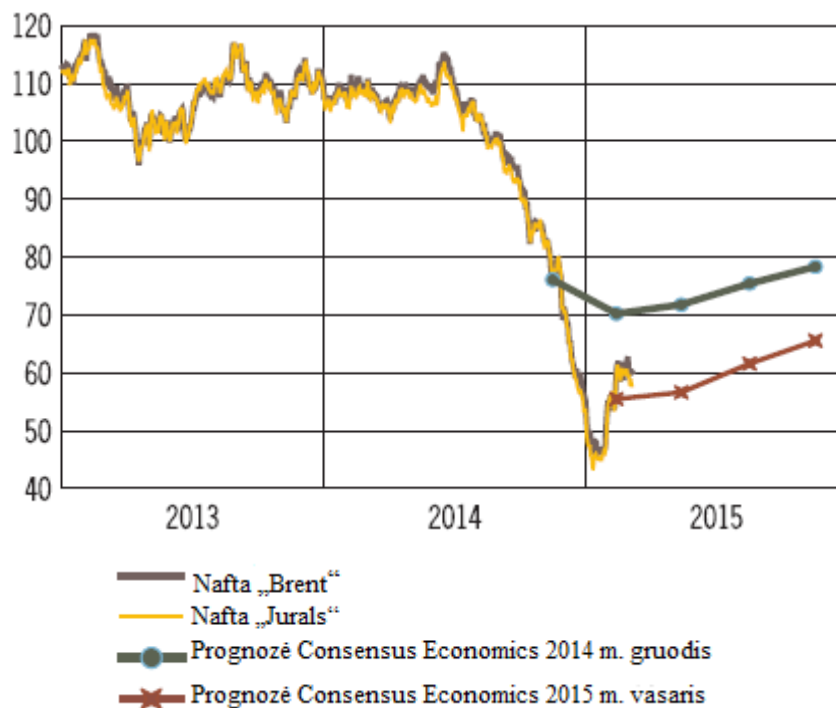
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
OECD	53,8	65,0	72,5	97,0	61,5	79,5	111,2	111,6	108,7	101,4	85*
OPEC	50,64	61,08	69,08	94,45	61,06	77,45	107,46	109,45	105,87	96,29	44,87
Bloomberg	52,22	64,13	71,41	96,66	61,74	79,08	109,86	110,91	107,76	99,08	59,13
Investing.com	-	66,31	72,66	98,52	62,67	80,3	110,91	111,68	108,7	99,57	55,77

*OECD prognozė, atlikta 2014 m. pradžioje

Šaltiniai: sudaryta autorės remiantis OECD, OPEC duomenimis, Bloomberg ir Investing.com duomenimis

Pasaulinės naftos kainos 2014 m. gruodį – 2015 m. vasarį žymiai sumažėjo, kas lėmė Rusijos Federacijos prekybos sumažėjimą. Naftos „Jurals“ kaina vidutiniškai sumažėjo nuo 87,3 JAV dolerių už

barelį rugsėjo – lapkričio mėn. iki 55,1 JAV dolerių už barelį 2015 m. vasario mėn. po septynių mėnesių naftos kainos kritimo 2015 m. vasarį kaina pakilo iki 57,9 JAV dolerių už barelį (žr. 5 pav.).

Šaltinis: Reuters, 2015; Consensus Economics, 2015

5 pav. Pasaulinė naftos kainų dinamika (JAV dolerių už barelį)

Kainų augimas vasario mėnesį buvo susijęs su lūkesčiais atkurti pusiausvyrą pasaulinėje naftos rinkoje dėl naftos pasiūlos sumažėjimo, kurį lėmė JAV platformų įrengimo mažėjimas, naftos kompanijų investicijų mažinimas į naujų vietų įrengimą, taip pat naftos išgavimo mažinimas Libijoje, kuris susijęs su ginkluotu konfliktu šiame regione.

Dauguma rinkos dalyvių tikisi, kad ateityje naftos kainos kils dėl normalizavusios situacijos rinkoje – nepelningų projektų uždarymo, atsigavusios naftos paklausos dėl tolimesnio pasaulinio ekonominio augimo. Tačiau išlieka pavojus išlikti perteklinei pasiūlai dėl JAV naftos eksporto uždraudimo panaikinimo ir naftos importo apribojimų sušvelninimo Irane.

Paskutinės EIA naftos kainų analizės (U.S. Energy Information Administration short term energy outlook, 2015), buvusios 2015 m. sausį prognozuojamos 2015 m. naftos kainos intervalas labai išaugo, lyginant su praėjusiomis prognozėmis, kur žemiausia prognozuojamos naftos kaina 2015 m. – 28 JAV dolerių už barelį, o aukščiausia – 112 JAV dolerių už barelį. Padidėjus neapibrėžtumui tapo sunkiau prognozuoti būsimą naftos kainą. EIA sausio mėnesio prognozė skelbė 59 JAV dolerius už barelį 2015 m. vidutinei naftos kainai ir 75 JAV dolerius už barelį vidutinei naftos kainai 2016 m.

Rusijos Federacijos ekonominio vystymosi ministerijos 2015–2017 m. m. naftos kainos prognozė yra vidutiniškai 10 JAV dolerių už barelį mažesnė nei tarptautinių organizacijų prognozuojama naftos kaina.

2015 m. naftos kainos prognozė tęsia metų pradžios tendenciją, bet tikimasi, kad naftos pasiūlos perteklius sumažės jau 2015 m. antrame ketvirtyje, tačiau vidutinė naftos kaina išliks 50–60 JAV dolerių už barelį. O jau 2016 m. nepelningų projektų šalutinis poveikis pasireikš dar stipriau, kuris prives prie pertekliaus sumažinimo ir vidutinė naftos kaina pakils iki 70–80 JAV dolerių už barelį.

8 lentelė. 2015–2017 m. m. naftos kainos prognozė

	2015	2016
Brent nafta	Kaina JAV dolerių už barelį	
Rusijos Federacijos Ekonomikos vystymosi ministerija	50	
Societe generale	55	65
IMF	57	64
Bloomberg	59	62
The world Bank	65	68
EIA	59	75
Goldman Sachs	60	70
ABN AMRO	60	75

Saltiniai: U.S. Energy Information Administration short term energy outlook, 2015; Rusijos Federacijos Ekonomikos vystymosi ministerijos prognozė, 2014.

Pasak seniausios Rusijoje nepriklausomos investicinės bendrovės „Anton“ analitikų Rusijos Federacijos biudžetas kritiškai priklauso nuo naftos kainos. Ir ši priklausomybė turi tiesioginę įtaką rublio kainai. Bendrovės analitikai apskaičiavo kaip turėtų kisti Rusijos valiutos kursas priklausomai nuo naftos kainų pagal naujuosius Rusijos Federacijos biudžeto parametrus.

Tarp Rusijos ekonomistų priimta rublio kursą prognozuoti pagal paprastą formulę – Rusijos valiuta turi kainuoti tiek, kad federalinį biudžetą galima būtų subalansuoti be deficito. Pradinis 2015 m. Rusijos Federacijos biudžetas buvo parengtas remiantis tuo, kad naftos kaina už barelį sieks 100 JAV dolerių, o rublio kursas – 35 rubliai už JAV dolerį, t.y. barelio kaina 3500 rublių.

2015 m. balandžio 10 d. Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūma priėmė trečią pakeitimą dėl 2015 m. biudžeto. Dabar jis skaičiuojamas remiantis vidutine naftos kaina 50 JAV dolerių už barelį, o rublio kursas už vieną JAV dolerį – 61,50 rublių. Vyriausias bendrovės „Anton“ analitikas D. Galihanov apskaičiavo rublio kursą remiantis naujais baziniais parametrais (žr. į 9 lent.).

Jeigu naftos kaina išauga iki 60 JAV dolerių už barelį, 2015 m. biudžeto įvykdymui, pasak D. Galihanovo (2015), JAV doleris turi kainuoti 51,25 rublius, o naftos kainai nukritus iki 40 JAV dolerių už barelį – 76,88 rublius ir t.t. Analitikas apskaičiavo ir kitus galimus scenarijus, taip pat ir pačius ekstremaliausius. Naftos kainai nukritus iki 20 JAV dolerių už barelį biudžeto įvykdymui JAV doleris turėtų kainuoti beveik 154 rublius, o pakilus barelio kaina iki 110 JAV dolerių, JAV doleris turėtų kainuoti 28 rublius.

9 lentelė. Rublio ir JAV dolerio kursai esant skirtingoms naftos kainoms

Naftos kaina JAV dolerių už barelį	110	100	90	80	70	60	50	40	30	20
JAV dolerio kaina rubliais	27,95	30,75	34,17	38,44	43,93	51,25	61,50	76,88	102,5	153,75

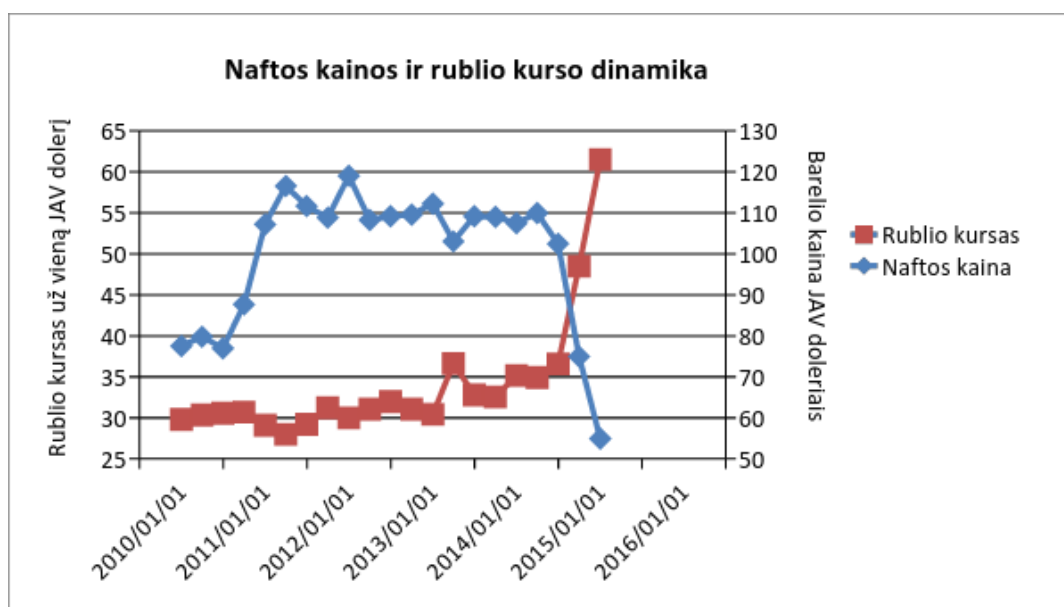
Šaltinis: Anton Equity research (2015)

Naftos kainos kritimas paveikė visas naftą eksportuojančias šalis. Pavyzdžiui, Nigerijoje šalies valiuta nuvertėjo 12 %. O rublio vertė nuo 2014 m. pradžios krito 71 %. Per pirmas tris 2015 m. savaites dar 14 %. Tai parodo, kad naftos kainos kritimas nėra vienintelė Rusijos valiutos nuvertėjimo priežastis.

Rublio kurso kritimą taip stipriai paveikė naftos kainos pokytis todėl, kad rublis yra nuo naftos kainos priklausanti valiuta. Taip yra dėl to, kad Rusijos Federacijos pajamų didelę dalį t.y. apie 50 % sudaro mokesčiai ir rinkliavos iš išgaunamų gamtinių šaltinių, kur didžiausią dalį sudaro nafta, t.y. jos eksportas. O, pavyzdžiui, JAV naftos pajamos šalies biudžete neperžengia 1–2 % ribos, tokia pat situacija ir Kinijoje. Šiose šalyse didžioji dalis išgautos naftos yra parduodama savo šalies rinkoje ir vidaus vartotojams.

Dar viena šalis, kuri turi valiutą priklausančią nuo naftos kainos – Norvegija. Biudžeto pajamos iš naftos pardavimo sudaro 20–30 %. Dėl šios priežasties Norvegijos kronos kursas šiemet taip pat krito, tačiau, atsižvelgiant į mažesnę biudžeto priklausomybę nuo naftos pardavimo, ne taip sparčiai kaip Rusijos rublis.

6 paveiksle vaizduojama naftos kainų ir rublio kurso 2010–2015 m. I–IV ketvirčių vidurkių dinamika. Iš paveikslo galime matyti, kad kuo didesne naftos barelio kaina, tuo rublio kurso vertė yra stipresnė. Pavyzdžiui, jei naftos kaina yra 110,62 JAV dolerių už barelį, tai JAV dolerio kursas 30,33 rublių (kaip buvo 2013 m. I ketvirtyje), jei naftos kaina 48,9 JAV dolerių už barelį, tai JAV dolerio kursas 64,97 rublių (kaip buvo 2015 m. I ketvirtyje).

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Interfax duomenimis

6 pav. Naftos kainos ir rublio kurso dinamika

Beveik kasmet Rusijos Federacijos įstatymų leidėjai koreguoja NIIM įstatyme mokesčio tarifus. Pasižiūrėkime kaip per paskutinius metus keitėsi šio mokesčio tarifai (žr. į 10 lent.). Vadovaujantis dabar galiojančiu NIIM įstatymu NIIM tarifas už išgautą naftos toną 2010 – 2011 m. m. siekė 419 rublių, 2012 m. – 446 rublių, 2013 m. – 470 rublių, 2014 m. – 493 rublių, 2015 m. tarifas pakilo iki 766 rublių, 2016 m. planuojama tarifą pakelti iki 857 rublių, o 2017 m. – 919 rublių už išgautą toną naftos.

Iš šių duomenų galime daryti išvadą, kad naftos išgavimo tarifai turi augimo tendenciją. Pasak Finansų ministerijos NIIM mokesčio tarifų didinimas skatins ekonominę šalies vystymąsi. Įstatymo pakeitimai yra dalis finansinio manevro, tačiau per dideli mokesčio tarifai gali sumažinti investicijas naftos ir gamtinių dujų kompanijų projektų ir naujų išgavimo vietų atsiradimą, o tai būtų nepalanku Rusijos ekonomikai.

Taigi, sudėtinga NIIM diferencijavimo sistema, sukurta remiantis daugybe geologo–geografinių faktorių apskaita, taip pat vadovaujantis pasenusiu požiūriu į racionalų gamtinių išteklių naudojimą, yra labai neefektyvi. Be to, šios sistemos skaidrumo trūkumas sukuria pačias palankiausias sąlygas korupcijos atsiradimui.

10 lentelė. Kainos koeficiento dinamika 2010–2015 m.m.

Metai	Vidutinė naftos „Jurals“ kaina, JAV dolerių už barelį	Vidutinis metinis JAV dolerio ir rublio kursas	Kainos koeficientas (Kc)	Mokestinio tarifo dydis, rublių už toną	Mokestinis tarifas atsižvelgiant į kainos koeficientą Kc, rublių už toną
2010	78	30,4	7,3748	419	3090,0412
2011	109	29,4	10,4155	419	4364,0945
2012	111	31,1	11,6772	446	5208,0312
2013	108	31,8	11,7254	470	5510,93
2014	97,6	38,0	11,6997	493	5767,9521
2015 sausis	46,14	61,8773	7,3826	766	5655,0716
2015 vasaris	57,31	64,6833	10,4856	766	8031,9696
2016	-	-	-	857	-
2017	-	-	-	919	-

Šaltinis: Rusijos federalinė mokesčių tarnyba, 2015

Analitinės agentūros „Investcafe“ ekspertas G. Birgas (2015) pritaria tam, kad pastovus naudingųjų iškasenų išgavimo mokečių apskaičiavimo pataisos, koefecinetų dydžių keitimas ir įvedamos naujos taisyklės, apibrėžtumo, nuspėjamumo ir stabilumo nebuvimas daro neigiamą poveikį naftos šakos augimui.

Rusijos naftos bendrovės taip pat nepatenkintos naftos pramonės reguliavimo sistema Rusijoje ir pažymi turinčios daug su mokesčiais nesusijusių finansinių sunkumų (mokėjimų, rinkliavų, baudų), kuriuos sumažinus, ekonominė padėtis naftos pramonėje žymiai pagerėtų. Naftos bendrovės prašo atsisakyti pertekliaus reikalavimų, kurie kelia materialinių išlaidų, taip pat laikinai sušvelninti arba atidėti virtualią griežtų reikalavimų, daugiausia susijusių su mokesčiais už gamtos turtų naudojimą ir ekologiją. Naftos bendrovės prieštarauja, kad įsigaliojūt įstatymas, numatantis sukurti likvidacinius fondus, kurie jau 2016 m. įšaldytų sąskaitų lėšas galimai ekologiškai žalai likviduoti, ir prašo atidėti šį įstatymą bent iki 2018 m., kai ekonominė šalies situacija bus palankesnė naujų mokesčių įvedimui.

11 lentelėje pateikiama 2010–2014 m. m. surinktų NIIM už naftą pajamų su pritaikytomis lengvatomis ir be pritaikytų lengvatų vertės. NIIM už naftą be pritaikytų lengvatų skaičiavimai pateikti prieduose (žr. į 3 priedą). Nuo 2011 m. matomas aiškus taikomų lengvatų augimas, jų taikymas didės ir ateityje dėl naudojamų vis labiau išsekusiam naftos telkiniui, sudėtingo naftos išgavimo naujuose telkiniuose.

11 lentelė. Surinktų NIIM pajamų skirtumas su pritaikytomis lengvatomis ir be pritaikytų lengvatų

	2010	2011	2012	2013	2014
Naftos išgavimas mln. tonų	505,3	512,4	518,7	520,3	525
Būtų surinkta NIIM (nafta) (mlrd. rublių) be pritaikytų lengvatų	1561,39	2236,16	2701,40	2867,33	3028,17
NIIM (nafta) surinkti pinigai (mlrd. rublių) su pritaikytomis lengvatomis	1266,82	1845,83	2132,57	2190,19	2003,27
Lengvatos (mlrd. rublių)	294,57	390,33	568,83	677,14	1024,9
Lengvatos %	18,87	17,45	21,06	23,62	33,85

Šaltinis: sudaryta autorės

12 lentelėje pateikiami 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų surenkamų pajamų scenarijai, tyrimo metodologija aprašoma 2 skyriuje „Tyrimo metodologija“, skaičiavimai pateikti Priede (žr. 1 ir 2 priedus).

Lyginant su praeitų 2010–2014 m.m. federalinių biudžetų sandara (žr. į 2 lent.), pajamos surinktos NIIM už naftą sudarė apie 33 % visų naftos ir gamtinių dujų pajamų, tam, kad 2015 m. būtų įvykdytas biudžetas reikia, kad už NIIM naftą būtų surinkta ne mažiau nei 33 % visų 2015 m. už naftą ir gamtines dujas surinktų pajamų, t.y. jei 2015 m. federalinio biudžeto įstatyme planuojama už naftą ir gamtines dujas surinkti 5686,7 mlrd. rublių reikia, kad NIIM už naftą būtų ne mažesnis nei 33 % šios sumos, t.y. ne mažiau nei 1876,61 mlrd. rublių.

Visi scenarijai, išskyrus scenarijų Nr. 1 (žr. 12 lent.), kur NIIM už naftą surenkama 783,37 mlrd. rublių viršija numatytą 1876,61 mlrd. rublių sumą.

12 lentelė. 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų surenkamų pajamų scenarijai

	Scenarijus Nr. 1	Scenarijus Nr. 2	Scenarijus Nr. 3	Scenarijus Nr. 4	Scenarijus Nr. 5
Naftos kaina JAV dolerių už barelį	20	40	50	60	100
Dolerio kursas rubliais už JAV dolerį	153,75	76,88	61,25	51,25	30,75
Bazinis NIIM tarifas Už išgautą naftos toną rubliais	776				
Naftos išgavimas mln. tonų į metus	525				
Naftos eksportas mln. tonų į metus	224,3				
NIIM (nafta) surinktos lėšos be lengvatų mlrd. rublių	1184,49	2961,39	3316,57	3553,47	4027,25
NIIM (nafta) surinktos lėšos su lengvatomis mlrd. rublių	783,37	1958,96	2193,94	2350,62	2664,03
Muitai (nafta) mlrd. rublių	478,32	1296,59	1460,14	1569,23	1787,41

Šaltinis: sudaryta autorės

2010–2014 m. m. surinktos lėšos iš muitų už naftą sudarė 35,7–43,7 % visų naftos ir gamtinių dujų pajamų, vadovaujantis paskutinių 2013–2014 m. m. federalinio biudžeto sandaros tendencija, kur pajamos surinktos iš muitų už naftą sudarė 35,7–35,8 % visų naftos ir gamtinių dujų pajamų, 2015 m. federaliniame biudžete pajamos už maitus naftai turėtų sudaryti ne mažiau nei 2035,84 mlrd. rublių.

Nei viename scenarijuje nėra surenkama ši suma, dėl to šiai biudžeto skylei padengti reiktų panaudoti Rezervinio fondo sukauptas lėšas. Scenarijo Nr. 1 atveju reiktų padengti 1557,52 mlrd. rublių, Scenarijo Nr. 2 – 739,25 mlrd. rublių, Scenarijo Nr. 3 atveju – 575,7 mlrd. rublių, Scenarijo Nr. 4 – 466,61 mlrd. rublių, Scenarijo Nr. 5 – 248,43 mlrd. rublių.

Jau 2015 m. balandžio 10 d. Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūmos priimtame Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projekte įvardijama, kad Rezervinio fondo panaudojimas 2015 m. gali siekti 3074 mlrd. rublių, (2015 m. sausio 1 d. fondas sudarė 4945,5 mlrd. rublių) t.y. planuojama, kad bus panaudota 62 % visų Rezervinio fondo lėšų.

Išliekant žemai naftos kainai Rezervinis fondas 2015 m. bus papildomas labai ne žymiai, o 2016 m. biudžeto trūkumui padengti bus panaudotos likusios Rezervinio fondo lėšos, dėl to, nepasikeitus Rusijos

ekonomikos situacijai, neoptimizavus mokesčių, ar kitaip nepakeitus einamųjų pajamų panaudojimo jau 2017 m. Rusijos Federacijos biudžetas liks be aspsaugos pagalvės.

13 lentelėje pateikiami Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų pajamų dinamika 2008 – 2015 m. Duomenys paimti kiekvienų metų sausio 1 d. Matome tendencingą fondų augimą, išskyrus žymų Rezervinio fondo sumažėjimą 2010–2013 m. m., fondo lėšų sumažėjimą galima būtų sieti su Rezervinio fondo lėšų panaudojimu biudžeto išlaidoms padengti (2010 – 2013 m. m. Rusijos Federacijos išlaidos viršijo pajamas. žr. į 3 pav. Rusijos Federacijos pajamos/išlaidos 2004–2014 m.m.).

Nacionalinės gerovės fondo ryškių lėšų pasikeitimų įžvelgti negalime, kadangi šio fondo paskirtis tapti tvaraus Rusijos Federacijos piliečių pensijinio aprūpinimo mechanizmo dalimi ilgalaikėje perspektyvoje, o tikslas – teikti finansavimą piliečių savarankiško kaupimo pensijoms ir padengti Rusijos Federacijos pensijinio fondo biudžeto deficitą. Su šiomis problemomis Rusijos Federacija nepatyrė didelių problemų. Pastebimas nežymus fondo lėšų mažėjimas 2011–2013 m. m.

2015 m. balandžio 10 d. Rusijos Federalinio Susirinkimo Valstybės Dūma priimtame Rusijos Federacijos biudžeto 2015 m. įstatymo pakeitimo projekte įvardijama, kad Rezervinio fondo panaudojimas 2015 m. gali siekti 3074 mlrd. rublių, tad metų gale Rezervinį fondą sudarytų 2622 mlrd. rublių (įskaitant visų metų fondo papildymą), 2015 m. pradžioje – sausio 1 d. fondas sudarė 4945,5 mlrd. rublių.

Planuojama, kad Nacionalinės gerovės fondas metų gale sudarys 4618 mlrd. rublių (2015 m. sausio 1 d. sudarė 4388 mlrd. rublių).

Kadangi rublio kursui palaikyti naudojami tie patys naftos doleriai, rezervo fondo atsargos auga ne taip sparčiai, kaip to norėtųsi šalies Finansų ministerijai. Kaip pažymi investicinės kompanijos „United Traders“ analizės skyriaus vadovas M. Krylovas (2015), „Rusijos rezervo fondo atsargos turi siekti 7 % šalies BVP, tačiau 2014 m. pradžioje buvo sukaupta tik 4,3 % BVP“. Kitaip tariant, situacijai išsilaikius ilgiau ir naftos įmonėms fiksuojant didesnius pelnus nei įprastai, dar nereiškia, kad bus užkamšytos visos Rusijos biudžeto skylės.

13 lentelė. Rezervinio ir Nacionalinės gerovės fondų pajamų 2008–2015 m. m. dinamika

Metai	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 01.01	2015 02.01	2015 03.01	2015 04.01
Rezervinis fondas											
Mlrd. JAV dolerių	125,19	137,09	60,52	25,96	25,21	62,08	87,38	87,91	85,09	77,05	75,70
Mlrd. rublių	3057,9	4027,6	1830,5	775,2	811,5	1885,7	2859,7	4945,5	5864,9	4720,7	4425,8
% su BVP	7,4	9,8	4,7	1,4	1,4	3,0	4,3	6,4	7,6	6,1	5,7
Nacionalinės gerovės fondas											
Mlrd. JAV dolerių	32,00	87,97	91,56	88,44	86,79	88,59	88,63	78,00	74,02	74,92	74,35
Mlrd. rublių	783,3	2584,5	2769,0	2695,5	2794,4	2690,6	2900,6	4388,1	5101,8	4590,6	4346,9
% su BVP	1,9	6,3	7,1	5,8	5,0	4,3	4,4	5,7	6,6	5,9	5,6

*2008 – 2014 m. m. duomenys paimti sausio 1 d.; 2015 m. sausio 1 d., vasario 1 d., kovo 1 d., balandžio 1 d.

Šaltinis: Rusijos Federacijos Finansų ministerija

Rusijos Federacijos vyriausybė yra paruošusi antikrizinį planą, kurio esmė 2015 m. nedidinti valstybės išlaidų, įvykdyti visus socialinius išipareigojimus, iki 2017 m. subalansuoti valstybės biudžetą, efektyvinti biudžeto lėšų naudojimą bei užtikrinti, kad krizės suvaldymui nebus išnaudotas valstybės rezervas. Planas sudėliotas tikintis, kad naftos kaina pasieks 70 JAV dolerių už barelį. Pesimistiškesnė prognozė, kuri labai priklauso nuo naftos kainų, prognozuoja, kad realios krizės sureguliuavimo išlaidos gali būti iki dešimt kartų didesnės.

Nors Rusijos Federacijos ekonomika turi ne mažai problemų – nediversifikuota ekonomika, nemodernizuota gamyba, didelė infliacija, stipriai kritusi perkamoji galia, užsidariusios skolinimosi rinkos. Rusijos turi itin mažą valstybės skolos lygį ~ 11 %. Taip pat žemas nedarbo lygį, didelį resursų potencialą ir didelius sukauptus rezervus, dėl šių priežasčių 2015–2016 m.m. Rusijos biudžetas bus įvykdytas be skaudžių pasėkmių Rusijos ekonomikai, tačiau 2017 m. biudžetas jau bus be apsaugos pagalvės. Nepaisant to, Rusija turi praktiškai visus reikiamus įrankius, kad įveiktų ekonominius sunkumus, tačiau reikia imtis radikalių mokesčių sistemos optimizavimo priemonių ir geopolitinės įtampos deeskalavimo.

IŠVADOS

1. Mokestis už gamtos išteklius tarp gamtos išteklių savininko ir naudotojo užima centrinę vietą energetinius išteklius eksportuojančių šalių ekonominiame mechanizme. Pajamos, gaunamos iš naftos ir dujų eksporto yra pagrindinis, eksportuojančių naftą ir gamtines dujas, valstybių pajamų šaltinis. Apmokestinimo esmė pramonės sferoje yra rentos paskirstymas tarp vyriausybės ir investuotojo. Mokesčiai sudaro tik vieną dalį iš rentos paskirstymo režimo, kuris susideda iš rinkliavų, nuomos mokesčio, bonusų, valstybės dalies ir kitų fiskalinių sąlygų.

2. Privalomieji mokėjimai valstybei už gamtos išteklių naudojimą dažniausiai būna tiesioginiai, netiesioginiai arba specialių tikslinių išmokų forma. Galima išskirti tris pagrindinius tipus: mokestis už nuosavybę (savininko), dažniausiai taikoma naudingųjų iškasenų; mokestis už išgautą naudingosios iškasenos vienetą; pelno mokestis mokamas tai atvejais, kai naudingosios iškasenos naudotojas gauna pelną ir daro įtaką išgaunamosios naudingosios iškasenos kainai.

3. Praktiškai visos naftą išgaunančios valstybės stipriai reguliuoja naudingųjų iškasenų išgavimą atsižvelgiant į nacionalinių interesų prioritetus, o mokesčių mechanizmai už išgautas naudingąsias iškasenas yra labai skirtingi. Egzistuoja du pagrindiniai mokėjimų tipai. Pirmasis – tai mokėjimai už gamtinius išteklius, kurių paskirtis perskirstyti pajamas, atsiradusias pas gamtinių išteklių naudotojus gamtinių išteklių išgavimo metu. Antrasis – mokėjimai, skirti palaikyti esamai gamtos priežiūros sistemai. Be mokesčių sistemos gali būti vykdomi ir nemokestiniai susitarimai: tai produkcijos pasidalijimas tarp valstybės kompanijos ir tarp kompanijos, kuri išgauna naudingąsias iškasenas.

4. Valstybės turtingos gamtiniais ištekliais už juos gaunamas lėšas kaupia finansiniuose rezerviniuose fonduose, kurių paskirtis stabilizuoti šalies ekonomiką ir užtikrinti ateities kartoms gyvenimą be finansinių rūpesčių. JAV priskiriama valstybių kategorijai, kuriose vyrauja žemo žemės gelmių išteklių panaudojimo socialinės orientacijos politika, tačiau JAV valstija Aliaska kartu su Norvegija, Didžiąja Britanija, Nyderlandais ir dauguma Artimųjų Rytų šalių priskiriama aukšto lygio žemės gelmių išteklių panaudojimo socialinės orientacijos politikos laikymuisi. Rusija į šių šalių sąrašą neįeina.

5. Rusijos Federacijos biudžeto pajamas prasminga skirti į „Pajamas iš naftos ir gamtinių dujų“ ir „Pajamas ne iš naftos ir gamtinių dujų“. Pajamos iš naftos ir gamtinių dujų kasmet Rusijos Federacijos biudžete sudaro apie 50 % viso federalinio biudžeto pajamų. Rublio kurso kritimą taip stipriai paveikė naftos kainos pokytis todėl, kad rublis yra nuo naftos kainos priklausanti valiuta.

6. Sudėtinga NIIM diferencijavimo sistema, sukurta remiantis daugybe geologo–geografinių faktorių apskaita, be to, vadovaujantis pasenusiu požiūriu į racionalų gamtinių išteklių naudojimą, yra labai neefektyvi. Be to, šios sistemos skaidrumo trūkumas sukuria pačias palankiausias sąlygas korupcijos

atsiradimui. Pastovus naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčių apskaičiavimo pataisos, koeficientų dydžių keitimas ir įvedamos naujos taisyklės, apibrėžtumo, nuspėjamumo ir stabilumo nebuvimas daro neigiamą poveikį naftos šakos augimui. Rusijos naftos bendrovės taip pat nepatenkintos naftos pramonės reguliavimo sistema Rusijoje ir pažymi turinčios daug su mokesčiais nesusijusių finansinių sunkumų (mokėjimų, rinkliavų, baudų), kuriuos sumažinus, ekonominė padėtis naftos pramonėje žymiai pagerėtų.

7. 2015 m. NIIM už naftą ir naftos muitų surenkamų pajamų scenarijų atveju reiktų pasinaudoti Rezervinio fondo sukauptomis lėšomis. Išliekant žemai naftos kainai Rezervinis fondas 2015 m. bus papildomas labai ne žymiai, o 2016 m. biudžeto trūkumui padengti bus panaudotos likusios Rezervinio fondo lėšos, dėl to, nepasikeitus Rusijos ekonomikos situacijai, neoptimizavus mokesčių, ar kitaip nepakeitus einamųjų pajamų panaudojimo jau 2017 m. Rusijos Federacijos biudžetas liks be apsaugos pagalvės.

8. 2014 m. Rusija buvo paveikta ekonomikos augimą ribojančiais veiksniais: Ukrainos konflikto eskalavimu, ekonominių sankcijų įvedimu, naftos kainų kritimu, nuvertėjusiu rubliu. Rusijos Federacijos vyriausybė yra paruošusi antikrizinį planą, kurio esmė 2015 m. nedidinti valstybės išlaidų, įvykdyti visus socialinius įsipareigojimus, iki 2017 m. subalansuoti valstybės biudžetą, efektyvinti biudžeto lėšų naudojimą bei užtikrinti, kad krizės suvaldymui nebus išnaudotas valstybės rezervas. Rusija turi itin mažą valstybės skolos lygį ~ 11 %. Taip pat žemą nedarbo lygį, didelį resursų potencialą ir didelius sukauptus rezervas, dėl šių priežasčių 2015–2016 m.m. Rusijos biudžetas bus įvykdytas be skaudžių pasėkmių Rusijos ekonomikai, tačiau 2017 m. biudžetas jau bus be apsaugos pagalvės. Nepaisant to, Rusija turi praktiškai visus reikiamus įrankius, kad įveiktų ekonominius sunkumus, tačiau reikia imtis radikalių mokesčių sistemos optimizavimo priemonių ir geopolitinės įtampos deeskalavimo.

LITERATŪRA

1. BBC, *Duma oil taxes price rise*, Prieiga per internetą: http://www.bbc.co.uk/russian/business/2014/11/141111_duma_oil_taxes_price_rise [žiūrėta 2015-04-02]
2. BBC, *Rosneft requests \$42bn loan from Russian government*, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/business-28801185> [žiūrėta 2015-03-10]
3. Bloomberg Business, *Energy & Oil Prices* Prieiga per internetą: <http://www.bloomberg.com/energy/> [žiūrėta 2015-04-02]
4. Buškevičiūtė E. *Mokesčių sistema* – Kaunas: Technologija, 2005, 24-25 psl., ISBN 9955-09-815-5.
5. EIA, *U.S. Energy Information Administration short term energy outlook*, 2015. Prieiga per internetą: http://www.eia.gov/forecasts/steo/pdf/steo_full.pdf [žiūrėta 2015-04-02]
6. Hill F., F. Fee, *Fueling the Future: The Prospects for Russian Oil and Gas*. – Demokratizatsiya, Volume 10, Number 4, 2002, p. 462. Prieiga per internetą: http://www.brookings.edu/views/papers/hillf/200205_demokratizatsiya.pdf [žiūrėta 2015-01-14]
7. Gajauskas R., *Rusijos ekonomika – tarp nokdauno ir nokauto*, 2015. Prieiga per internetą: <http://www.verslosavaite.lt/index.php/Rusijos-ekonomika-tarp-nokdauno-ir-nokauto.html> [žiūrėta 2015-04-02]
8. Hill F. *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*. - The Foreign policy Centre, 2004, ISBN: 1 903558 38 7. Prieiga per internetą: <http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf> [žiūrėta 2015-01-14]
9. International Energy Agency and OECD, *Russia Energy Survey 2002*. – Paris, 2002. Prieiga per internetą: http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/russia_energy_survey.pdf [žiūrėta 2015-01-14]
10. International energy agency, *IEA statistics Monthly oil survey*, 2015 January. Prieiga per internetą: <http://www.iea.org/media/statistics/surveys/oil/oil surv.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]
11. Komori G., Kurita S. *Change in the vertical integration in the Russian oil industry and management strategies of vertically-integrated oil companies* // The Institute of Energy Economic, Japan, 2004. Prieiga per internetą: <http://eneken.ieej.or.jp/en/data/pdf/269.pdf> [žiūrėta 2015-01-12]
12. Leidinys „The Economist“, *Foreign-exchange reserves Not quite all there?*, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.economist.com/news/briefing/21633815-russias-official-reserve-figures-overstate-funds-it-has-its-disposal-not-quite-all-there> [žiūrėta 2015-03-10]

13. Lie E., *Learning by failing. The origins of the Norwegian oil fund.* - University of Oslo, 2013. Prieiga per internetą: <http://eml.berkeley.edu/~webfac/cromer/Lie.pdf> [žiūrėta 2015-01-14]
14. Liuhto K., *A future role of foreign firms in Russia strategic industries.* Electronic Publications of Pan – European Institute, 2007, ISSN 1795-5076. Prieiga per internetą: http://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/yksikot/PEI/raportit-ja-tietopaketit/Documents/Liuhto04_07.pdf [žiūrėta 2015-01-12]
15. Mačiulis N., *Skęstančiam rubliui – po akmenį ant kiekvienos kojos,* 2014. Prieiga per internetą: <https://www.swedbank.lt/lt/articles/view/2187> [žiūrėta 2015-04-02]
16. OECD, *Crude oil import prices,* Prieiga per internetą: <http://data.oecd.org/energy/crude-oil-import-prices.htm#indicator-chart>) [žiūrėta 2015-04-02]
17. OECD, *Economic Outlook No 96,* 2014. Prieiga per internetą: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=51396> [žiūrėta 2015-03-24]
18. Olcott M. B. *The energy dimension in Russian global strategy. Vladimir Putin and The Geopolitics of Oil.* – The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, 2004. Prieiga per internetą: http://carnegieendowment.org/files/wp-2005-01_olcott_english1.pdf [žiūrėta 2015-01-14]
19. Organization of the Petroleum Exporting Countries, *Who gets what from litre of oil in 2013?* Prieiga per internetą: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/333.htm [žiūrėta 2015-01-12]
20. Ramseur J. L., *Oil Sands and the Oil Spill Liability Trust Fund: The Definition of “Oil” and Related Issues for Congress.* - Congressional Research Service, 2015. Prieiga per internetą: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/R43128.pdf> [žiūrėta 2015-03-20]
21. Truman E. M., *A Blueprint for Sovereign Wealth Fund Best Practices.* - Peterson Institute for International Economics, 2008. Prieiga per internetą: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ecofi_1767-4603_2009_hos_9_1_5526 [žiūrėta 2015-01-12]
22. Анохин Е.С. *Зарубежный опыт в области налогообложения природных ресурсов // Экономика и организация производства.* - 1996. – Nr.6. – psl.62.
23. Архипова Д.В., *Налогообложение предприятий при недропользовании, Экономика и управление.* - ТГПУ. Выпуск 9 (72), Вестник 2007. Prieiga per internetą: http://edu.znate.ru/tw_files2/urls_3/32/d-31300/7z-docs/1.pdf [žiūrėta 2015-01-15]
24. Байкова Е. Р. *Опыт изъятия и распределения ренты в зарубежных странах // Проблемы современной экономики.* – 2010. – № 3.

25. Гончаренко И. А. *Налогообложение топливно-энергетического комплекса в Норвегии* // Газ.пром-сть. – 2009. – № 7.
26. Гурвич Е., *Нефтегазовая рента в Российской экономике*, Журнал «Вопросы экономики», №11, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.sibai.ru/media/renta2010.pdf> [žiūrėta 2015-01-15]
27. Едер Л. Ф., *Нефтегазовый комплекс в экономике России*, Минеральные ресурсы России. Экономика и управление. - Институт нефтегазовой геологии и геофизики им. А.А. Трофимука СО РАН, Новосибирск, 2013. УДК 549.88:338.45:336.6. Prieiga per internetą: <http://www.ipgg.sbras.ru/ru/pubfile?p=ru/Files/publications/ibc/mrr-2013-04-48.pdf&f=mrr-2013-04-48.pdf> [žiūrėta 2015-01-15]
28. Заика В.С., *Проблемы и направления совершенствования налогообложения нефтедобычи*, Финансы, денежное обращение и кредит, Экономические науки. - Сургутский государственный университет Ханты-Мансийского автономного округа - Югры Но. 8, 2010. Prieiga per internetą: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/04/1268029675/37.pdf> [žiūrėta 2015-01-15]
29. Качурин М., Краснова А., *Атон"оценил стоимость доллара в 28-154 рубля в зависимости от цен на нефть, 2015.* Prieiga per internetą: <http://quote.rbc.ru/topnews/2015/04/10/34346341.html> [žiūrėta 2015-04-02]
30. Корнеев А. В., Соколов В. И. *Основные формы земельной собственности и организация доступа к месторождениям топливно-энергетического и минерального сырья в США: аналитический доклад / Ин-т США и Канады АН СССР. – М., 1990.*
31. Министерство финансов Российской Федерации, *Совокупный объем средств Резервного фонда.* Prieiga per internetą: <http://www.minfin.ru/ru/performance/reservefund/statistics/volume/index.php#> [žiūrėta 2015-04-04]
32. Министерство финансов Российской Федерации, *Совокупный объем средств Фонда национального благосостояния.* Prieiga per internetą: <http://www.minfin.ru/ru/performance/nationalwealthfund/statistics/#> [žiūrėta 2015-04-04]
33. Министерство финансов Российской Федерации, *Структура и динамика доходов федерального бюджета.* Prieiga per internetą: http://info.minfin.ru/kons_doh.php [žiūrėta 2015-01-14]
34. Нешиной А. С., *БЮДЖЕТНАЯ СИСТЕМА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ*, Учебник, 10-е издание, исправленное и дополненное, Москва, 2012.

35. Павленко В. И., Паничкин И. В. *Экономические оценки состояния и перспектив разработки морских нефтегазовых ресурсов Арктики* // Арктика: экология и экономика. – 2012. – № 3 (7).
36. Перов А. В., Толкушкин А. В., *Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для бакалавров*. – Москва: Юрайт, 2013, ISBN 978-0-521-11164-5.
37. Рогачева И.А., Храпов В.Е. *Государство и природные ресурсы*. СПб., Наука, psl. 515, 2004.
38. Семенович Л. Д., *Роосия: Рамки реальности и контуры будущего, Проблемы развития территории*, Выпуск № 2, том 37, 2007. Prieiga per internetą: <http://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-ramki-realnosti-i-kontury-budushego> [žiūrėta 2015-01-15]
39. Федеральная Налоговая служба *Коэффициент цены (Кц)*, Prieiga per internetą: <http://www.nalog.ru/rn77/taxation/taxes/ndpi/kc/> [žiūrėta 2015-04-02]
40. Федеральная Налоговая служба, *Налоговая аналитика*. Prieiga per internetą: <http://analytic.nalog.ru/portal/index.ru-RU.htm> [žiūrėta 2015-01-14]
41. Федеральная Налоговая служба, *Регулярные платежи за пользование недрами*. Prieiga per internetą: http://www.nalog.ru/rn77/taxation/taxes/nedra_reg/ [žiūrėta 2015-01-14]
42. Федеральное казначейство, *Исполнение федерального бюджета*. Prieiga per internetą: <http://datamarts.roskazna.ru/index.php/2013-razdely/dokhody/fk-0004-0016> [žiūrėta 2015-04-02]
43. Храпов В.Е., Турчанинова Т.В., *Государственное регулирование использования природных ресурсов в экономике иностранных государств*. Вестник МГТУ, том 10, Nr. 3, 2007. Prieiga per internetą: http://vestnik.mstu.edu.ru/v10_3_n28/articles/23_khrap.pdf [žiūrėta 2015-03-02]
44. Юрьевич Г.С., *Перспективы российской экономики в условиях глобальной конкуренции, Проблемы развития территории*, Выпуск № 2, том 37, 2007. Prieiga per internetą: <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-rossiyskoy-ekonomiki-v-usloviyah-globalnoy-konkurencii> [žiūrėta 2015-01-15]
45. Яковенко Д., *Здесь уже ничего не исправишь*, 2014. Prieiga per internetą: <http://expert.ru/expert/2014/19/zdes-uzhe-nichego-ne-ispravish/> [žiūrėta 2015-03-10]

Savičiūtė A. *Gamtinių išteklių mokesčių įtaka valstybės pajamoms ir Rusijos atvejo analizė* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Jusif Seiranov. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama gamtinių išteklių mokesčių įtaka valstybei, detaliau nagrinėjamas Rusijos atvejis. Pirmame skyriuje yra apibūdinamos gamtinių mokesčių rūšys, jų reguliavimas pasaulyje, mokesčių taikymo tvarka – JAV, Kanadoje, Norvegijoje, Lietuvoje, pateikiama Kuveito, Omano, Venesuelos rezervinių fondų specifika. Antrame skyriuje aprašomas tyrimo atlikimo planas ir metodai. Trečiame skyriuje yra vertinama mokesčių, susijusių su gamtinių išteklių naudojimu įtaka Rusijos Federacijos biudžetui, analizuojami Rezervinis ir Nacionalinės gerovės fonai, jų paskirtis. Pateikiama 2015 m. naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčių už naftą ir naftos muitų pajamų surinkimo scenarijai esant skirtingai naftos kainai ir rublio kursui. Po trijų šio darbo skyrių pateikiamos darbo išvados ir pasiūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: gamtinių išteklių mokesčiai, nafta, Rusijos Federacijos biudžetas.

Savičiūtė A. *The impact of natural resources tax on the income of the State and the analysis of Russia case* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Jusif Seiranov. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015.

ANOTATION

The final Master's paper presents the impact of the natural resources taxes on the State with the detailed analysis of Russia case. The types of natural taxes, their governance and application in the World, specifically in the USA, Canada, Norway, Lithuania, are characterized in the first part of the paper, together with the particularities of reserve funds in Kuwait, Oman and Venezuela. The second part focuses on the plan and methods of the research. The third part of the paper assesses the impact of the taxes, relating to the consumption of natural resources to the budget of Russian Federation by analyzing Reserve Fund and National Welfare Fund and their purpose. Different schemes of collection of natural resources extraction tax and petroleum duty income in 2015, depending on the price of petroleum and ruble exchange rate, are presented. At the end of the paper the conclusions are drawn and the suggestions are submitted.

Key words: natural resources taxes, petroleum, the budget of the Russian Federation.

Savičiūtė A. *Gamtinių išteklių mokesčių įtaka valstybės pajamoms ir Rusijos atvejo analizė* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Jusif Seiranov. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015.

SANTRAUKA

Didėjantis pasaulio energetinių išteklių vartojimas ir auganti Rusijos, kaip vienos iš daugiausiai energetinių išteklių išgaunančios valstybės įtaka pasaulio energetikos politikoje šiuo metu yra vienas iš svarbiausių ir aktualiausių klausimų tarptautinėje visuomenėje. Rusijos ekonomika yra glaudžiai susijusi su Rytų Europos valstybių ekonomikomis. Sąsajų tarp jų – nemažai: Rusija daro didelę įtaką regionui (Lenkijai, Baltarusijai, Lietuvai, Latvijai ir kitoms kaimyninėms šalims), nes yra svarbi partnerė prekyboje – vykdanči tiesioginį ar netiesioginį eksportą, reeksportą, tranzitą. Dėl šios priežasties Rusijos ekonomikos pokyčiai daro įtaką bendram regiono makroekonominiam stabilumui. Apie pusę Rusijos Federacijos biudžeto pajamų sudaro naftos ir dujų gavybos bei eksporto mokesčiai. Taigi, krentanti naftos ir kitų žaliavų kaina turi labai didelės neigiamos įtakos Rusijos Federacijos biudžetui. Biudžeto skylių užkamšymui naudojamas rezervinis fondas, Daugiausiai diskusijų sukėlęs klausimų tarp ekonomistų kaip greitai bus panaudoti Rusijos Federacijos rezerviniai fondai, jei naftos kaina išliks nepakitusi? Tyrimo objektas – gamtinių išteklių (naftos) mokesčių įtaka Rusijos Federacijos biudžetui. Tyrimo tikslas yra išnagrinėti gamtinių mokesčių rūšis, rezervinių fondų reguliavimą pasaulyje ir įvertinti naftos kainų pokyčių įtaką Rusijos Federacijos biudžetui. Tyrimo uždaviniai: apibrėžti gamtinių mokesčių rūšis, jas apibūdinti; įvardinti gamtinių išteklių mokėjimų vaidmenį valstybei remiantis pasauline praktika; išsiaiškinti kokią įtaką, Rusijos Federacijos biudžeto pajamų struktūrai, daro mokesčiai susiję su gamtinių išteklių naudojimu; pateikti 2015 m. naudingųjų iškasenų išgavimo mokesčių už naftą ir naftos muitų pajamų surinkimo scenarijus esant skirtingoms naftos kainoms ir rublio kursui; apibendrinus visą baigiamajame darbe išanalizuotą informaciją pateikti išvadas dėl sumažėjusios naftos kainos įtakos RF biudžetui.

Savičiūtė A. *The impact of natural resources tax on the income of the State and the analysis of Russia case* / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Jusif Seiranov. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015.

SUMMARY

The increasing consumption of the World's energy resources and the growing influence of Russia in the World's energy policy, it being one of the most energy resources extracting countries, is currently one of the most important and pressing topics in the international community. The economy of Russia is closely related to Eastern Europe economies. The relations vary: Russia influences the region (Poland, Belarus, Lithuania, Latvia and other neighboring countries), because it is an important trade partner directly and indirectly exporting, importing and transiting goods. For this particular reason the changes in Russian economy influence the overall stability of macro economy in the region. About half of Russia's income comes from petroleum and gas extraction and export taxes. Therefore the decreasing price of petroleum and other resources negatively influences the budget of Russian Federation. Reserve Fund is used to plug the holes in the budget. The most discussed question among economists continues to be how long it will take to use the Reserve Funds of Russian Federation if the price of petroleum remains unchanged. The object of the research is the impact of natural resources (petroleum) tax on the budget of Russian Federation. The aim of the research is to analyze the types of natural resources taxes, the governance of reserve funds in the World and to evaluate the influence of the changes in petroleum price to the budget of Russian Federation. The main assignments of the research are to define and determine the types of natural resources taxes; to identify the effect of natural resources taxes in the State according to the international practice; to ascertain the influence of taxes, relating to the consumption of natural resources to the structure of the budget of Russian Federation; to present different schemes of collection of natural resources extraction tax and petroleum duty income in 2015, depending on the price of petroleum and ruble exchange rate; after summarizing the information, provided in the research, to draw the conclusions and to submit the suggestions.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

NIIM už naftą apskaičiavimas

Scenarijus Nr. 1:

$KC = (C-15) \cdot R / 261 = (20-15) \times 153,75 / 261 = 2,9454$ (2015m., kur naftos barelis 20 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas 153,75 rublių už JAV dolerį)

NIIM už 525 mln. tonų = $766 \times 525\,000\,000 \times KC = 766 \times 525\,000\,000 \times 2,9454 = 1184,49$ mlrd. rublių.

Scenarijus Nr. 2:

$KC = (C-15) \cdot R / 261 = (40-15) \times 76,88 / 261 = 7,3639$ (2015 m., kur naftos barelis 40 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas 76,88 rublių už JAV dolerį)

NIIM už 525 mln. tonų = $766 \times 525\,000\,000 \times KC = 766 \times 525\,000\,000 \times 7,3639 = 2961,39$ mlrd. rublių.

Scenarijus Nr. 3:

$KC = (C-15) \cdot R / 261 = (50-15) \times 61,5 / 261 = 8,2471$ (2015m., kur naftos barelis 50 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas - 61,5 rublių už JAV dolerį).

NIIM už 525 mln. tonų = $766 \times 525\,000\,000 \times KC = 766 \times 525\,000\,000 \times 8,2471 = 3316,57$ mlrd. rublių.

Scenarijus Nr. 4:

$KC = (C-15) \cdot R / 261 = (60-15) \times 51,25 / 261 = 8,8362$ (2015m., kur naftos barelis 60 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas 51,25 rublių už JAV dolerį)

NIIM už 525 mln. tonų = $766 \times 525\,000\,000 \times KC = 766 \times 525\,000\,000 \times 8,8362 = 3553,47$ mlrd. rublių.

Scenarijus Nr. 5:

$KC = (C-15) \cdot R / 261 = (100 - 15) \times 30,75 / 261 = 10,0143$ (2015 m., kur naftos barelis 100 JAV dolerių už barelį, o JAV dolerio kursas 30,75 rublių už JAV dolerį)

NIIM už 525 mln. tonų = $766 \times 525\,000\,000 \times KC = 766 \times 525\,000\,000 \times 10,0143 = 4027,25$ mlrd. rublių.

Muitų dydžio apskaičiavimas**Scenarijus Nr. 1:**

$7,3 \times 20 = 146$ vidutinė vienos tonos kaina JAV doleriais, jei vieno barelio kaina – 20 JAV dolerių;

Muito (naftos) dydis už vieną toną: $0,42 \times (146 - 182,5) + 29,2 = 13,87$ JAV dolerių už toną;

Muito (naftos dydis) už 224,3 tonų: $13,87 \times 224,3 = 3111,04$ JAV dolerių;

Muito naftos dydis už 224,3 tonų rubliais, jei JAV dolerio kaina 153,75 rublių:

$3111,04 \times 153,75 = 478322,55$ rublių

Scenarijus Nr. 2:

$7,3 \times 40 = 292$ vidutinė vienos tonos kaina JAV doleriais, jei vieno barelio kaina – 40 JAV dolerių;

Muito (naftos) dydis už vieną toną: $0,42 \times (292 - 182,5) + 29,2 = 75,19$ JAV dolerių už toną;

Muito (naftos dydis) už 224,3 tonų: $75,19 \times 224,3 = 16865,12$ JAV dolerių;

Muito naftos dydis už 224,3 tonų rubliais, jei JAV dolerio kaina 76,88 rublių:

$16865,12 \times 76,88 = 1296590,43$ rublių

Scenarijus Nr. 3:

$7,3 \times 50 = 365$ – vidutinė vienos tonos kaina JAV doleriais, jei vieno barelio kaina – 50 JAV dolerių;

Muito (naftos) dydis už vieną toną: $0,42 \times (365 - 182,5) + 29,2 = 105,85$ JAV dolerių už toną;

Muito (naftos dydis) už 224,3 tonų: $105,85 \times 224,3 = 23742,16$ JAV dolerių;

Muito naftos dydis už 224,3 tonų rubliais, jei JAV dolerio kaina 61,5 rublių:

$23742,16 \times 61,5 = 1\,460\,142,5$ rublių

Scenarijus Nr. 4:

$7,3 \times 60 = 438$ - vidutinė vienos tonos kaina JAV doleriais, jei vieno barelio kaina – 60 JAV dolerių;

Muito (naftos) dydis už vieną toną: $0,42 \times (438 - 182,5) + 29,2 = 136,51$ JAV dolerių už toną

Muito (naftos dydis) už 224,3 tonų: $136,51 \times 224,3 = 30619,19$ JAV dolerių;

Muito naftos dydis už 224,3 tonų rubliais, jei JAV dolerio kaina 51,25 rublių:

$30619,19 \times 51,25 = 1\,569\,233,4$ rublių

Scenarijus Nr. 5:

$7,3 \times 100 = 730$ vidutinė vienos tonos kaina JAV doleriais, jei vieno barelio kaina – 100 JAV dolerių;

Muito (naftos) dydis už vieną toną: $0,42 \times (730 - 182,5) + 29,2 = 259,15$ JAV dolerių už toną

Muito (naftos dydis) už 224,3 tonų: $259,15 \times 224,3 = 58127,35$ JAV dolerių;

Muito naftos dydis už 224,3 tonų rubliais, jei JAV dolerio kaina 30,75 rublių:

$58127,35 \times 30,75 = 1787416,01$ rublių

NIIM už naftą pajamų be pritaikytų lengvatų apskaičiavimas ir lengvatų dalies apskaičiavimas procentais:

Pritaikome formulę, skirtą apskaičiuoti NIIM surinktiems mokesčiams (be legvatų):

Mokestinis tarifas atsižvelgiant į kainos koeficientą $K_c \times$ išgautų tonų skaičius

2010 m. – $3090,0412 \times 505,3 = 1561,39$ mlrd. rublių – NIIM be legvatų

1561,39 – 100 %

294,57 – x % – lengvatos

$x = 294,57 \times 100 / 1561,39 = 18,87$ % – lengvatos nuo viso NIIM už naftą surinktų lėšų

2011 m. – $4364,0945 \times 512,4 = 2236,16$ mlrd. rublių – NIIM be legvatų

2236,16 – 100 %

390,33 – x %

$x = 390,33 \times 100 / 2236,16 = 17,46$ % – lengvatos nuo viso NIIM už naftą surinktų lėšų

2012 m. – $5208,0312 \times 518,7 = 2701,40$ mlrd. rublių – NIIM be legvatų

2701,40 – 100 %

568,83 – x %

$x = 21,06$ % – lengvatos nuo viso NIIM už naftą surinktų lėšų

2013 m. – $5510,93 \times 520,3 = 2867,33$ mlrd. rublių – NIIM be legvatų

2867,33 – 100 %

677,14 – x %

$x = 23,62$ % – lengvatos nuo viso NIIM už naftą surinktų lėšų

2014 m. – $5767,9521 \times 525 = 3028,17$ mlrd. rublių – NIIM be legvatų

3028,17 – 100 %

1024,9 – x %

$x = 33,84$ % – lengvatos nuo viso NIIM už naftą surinktų lėšų

NIIM už naftą pajamų su pritaikytomis lengvatomis apskaičiavimas

Jei 2015 m. lengvatos sudarys 33,85 % visų NIIM už naftą surinktų lėšų:

Scenarijus Nr. 1

1184,49 – 100 %

x – 33,85 %

x = 401,12 mlrd. rublių

1184,49 – 401,12 = 783,37 mlrd. rublių

Scenarijus Nr. 2

2961,39 – 100 %

x – 33,85 %

x = 1002,43 mlrd. rublių

2961,39 – 1002,43 = 1958,96 mlrd. rublių

Scenarijus Nr. 3

3316,57 – 100 %

x – 33,85 %

x = 1122,63 mlrd. rublių

3316,57 – 1122,63 = 2193,94 mlrd. rublių

Scenarijus Nr. 4

3553,47 – 100 %

x – 33,85 %

x = 1202,85 mlrd. rublių

3553,47 – 2350,62 = 1202,85 mlrd. rublių

Scenarijus Nr. 5

4027,25 – 100 %

x – 33,85 %

x = 1363,22 mlrd. rublių

4027,25 – 1363,22 = 2664,03 mlrd. rublių

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-04-23

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto, finansų valdymo programos studentas (-ė) Aurelija Savičiūtė, patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas „Gamtinių išteklių mokesčių įtaka valstybės pajamoms ir Rusijos atvejo analizė“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)